

Records d'Encamp

1900-1965

Jordi Armengol i Fàbrega

JORDI ARMENGOL I FÀBREGA

RECORDS D'ENCAMP
1900-1965

Amb la col·laboració de:

Comú d'Encamp
ANDORRA

Primera edició: Comú d'Encamp, abril de 2021

Tots els drets reservats

© Jordi Armengol i Fàbrega

© d'aquesta edició: Comú d'Encamp

Imprès a Solber. Roureda de Sansa, 35. Andorra la Vella

DL AND. 91-2021

ISBN 978-99920-3-277-0

A l'**Antoni Rogel i Travesset**, a qui agraeixo moltíssim la seva col·laboració en el llibre i a qui m'unia una bona amistat.

Al **Salvador Garcia Prat**, que, tal com deia ell mateix, era el seguidor número u del meu llibre i que ens ha deixat sense tenir la possibilitat de poder-lo veure acabat.

Al **Robert Lizarte Fernández**, del qual he rebut molta ajuda, dedicació, col·laboració i entusiasme per tirar endavant aquest llibre.

A la **Silvana**, al **Sergi** i a l'**Albert**.

A l'**Oriol** i a la **Mònica**.

Al **Marian** i a la **Maria**.

ÍNDIX

Pròleg	7
El Bep (Josep Marimon). El barber d'Encamp	9
La primera comunió	13
Del meu diari. Florentina Pirot (Casa Cristo)	
<i>Relat de Robert Lizarte Fernández</i>	17
L'escola	23
1930. Construcció de FHASA	41
1935. Creació de Ràdio Andorra	61
1936-1939. Guerra Civil espanyola	69
1937. Els aiguats	73
1939-1945. Segona Guerra Mundial	79
Els maquis	85
1943. La mort d'en Gastó	91
1943. Hotel Rosaleda	101
Els forners	107
El farmacèutic (Joan Janer)	115
Cloenda	119

Proleg

Jordi Armengol i Fàbrega

Nascut l'any 1963

Tot va començar quan un dia vaig conèixer la Janette Falques, qui amb aquella veu pausada m'explicava com es desenvolupava la vida al voltant de Cal Cristo, com era el seu dia a dia.

Cada vegada que teníem la possibilitat de trobar-nos, m'ensenyava fotografies i em deixava endinsar en els seus records, com si es tractés d'una pel·lícula.

Em van fascinar tant les vivències de la Janette que, sempre que tenia l'oportunitat de parlar amb gent d'Encamp, intentava contrastar els records dels uns amb els dels altres. Això va donar peu a converses interessants i a poder conèixer una història que no està escrita en els llibres, però que és en la memòria de les persones: la història personal de cadascun, contrastada amb la història d'un poble.

Totes aquestes històries eren un bon tema de tertúlia a la sobretaula familiar i això em va motivar a escriure les converses que mantenia amb la gent per tal d'evitar que, en qualsevol moment, es poguessin perdre tots aquests records tan fascinants i que les noves generacions no tinguessin l'oportunitat de conèixer de primera mà unes vivències que només són, en forma de record, en la memòria de la gent que les va viure i que jo he tingut el privilegi de poder escoltar.

Dono, molt sincerament, les gràcies a totes les persones que directament o indirecta, i de manera totalment desinteressada, han volgut explicar els seus records i m'han deixat publicar les fotografies i documents que guarden com a veritables relíquies sentimentals. Moltes gràcies per la vostra col·laboració i pel gran esforç dut a terme, ja que no és senzill explicar tan clarament temes del passat.

1903

- . El telègraf i el telèfon arriben a Sant Julià des de la Seu d'Urgell.*

1905

- . Primera Revolució Russa.*

1907

- . Creació de la triple entesa (Regne Unit, França i Rússia).*

1909

- . Construcció de la carretera d'Escaldes a Encamp.*

1912

- . Guerres balcàniques (1912-1913).*

1913

- . Inauguració de la carretera des de la frontera fins a Andorra la Vella.*
- . Construcció de la carretera d'Escaldes a Encamp.*

1914

- . Inici de la Primera Guerra Mundial.*
- . El papa Pius X declara la Mare de Déu de Meritxell patrona de les Valls, reconeixent així una tradició andorrana de temps immemorial.*

El Bep

(Josep Marimon)

El barber d'Encamp

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

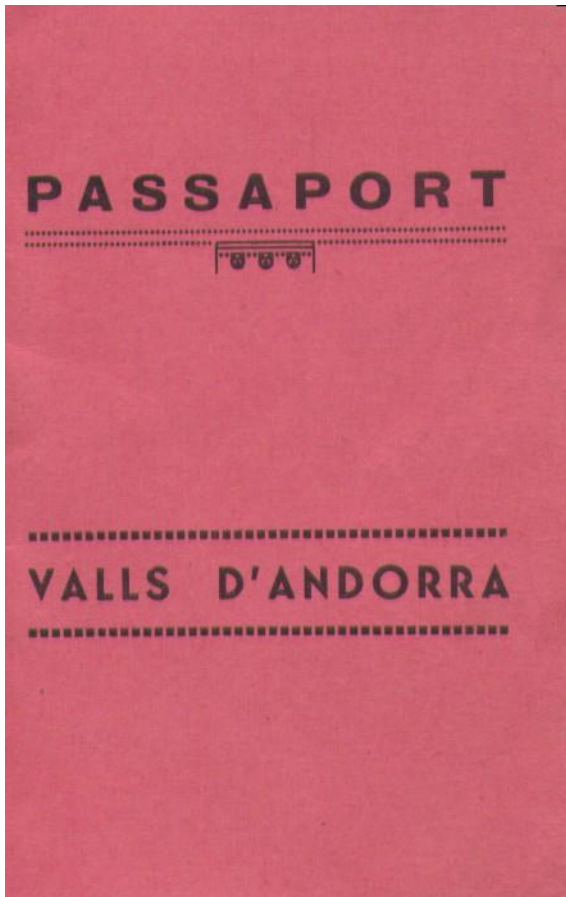
El meu pare era de Jorba. Va venir a Andorra quan tenia 17 anys perquè va decidir desertar de la Guerra de Cuba. Era republicà i va patir força.

Vivia a Casa Salvador. Era el barber del poble. Feia foc a terra perquè la gent que s'esperava no tingués fred. Al costat del foc, la gent explicava coses. Hi havia una colla de gent gran que valia la pena d'escoltar, com el vell Malestivat de Vila, el Ricard de Vila i el Jaumet d'Encamp. Jo m'asseia ben a prop d'ells i escoltava tot el que deien.

Algunes vegades, quan la gent estava malalta, el meu pare anava a casa seva. Recordo que, quan el pare de la Maria de Joan Antoni era gran, sempre li anava a tallar els cabells a casa.

Fotografia de Casa Salvadó, 2004.

Núm. 462

SENYES

Estatura regular
Cara ovalada
Color la
Barba
Ulls castany
Nas
Cellas i cabell gris

Senyas Particulars

.....
.....
.....

VAL PER UN ANY

Sr. Sindic Procurador General de les Valls d'Andorra

Concedeixo lliure i segur passaport a D. Josep Marimont Marimont
..... de vinganta anys
dedat, d'estat estat professió barber i veï de Encamp.
..... es de bona fama i costums que passa a l'estranger.

Preguem a les autoritats dels diferents països per on transiti el titular no li posin impediment en el viatge, donant-li les facilitats necessàries per a portar-lo a feliç terme, en la seguretat que, pel que respecta als estrangers, Andorra farà el mateix. I per que consti donem el present signat i sigellat amb el segell de la República.

Andorra la Vella 16 de abril de 1940

EL SINDIC GENERAL,
Procurador General

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Quan la mare em deia que m'havia de tallar els cabells, anava a Casa Salvador a veure en Bep, l'únic barber d'Encamp. No li demanàvem mai hora, hi anàvem i ens esperàvem.

Al primer pis hi havia una sala gran amb una xemeneia que sempre estava encesa. Ens assèiem al costat del foc, tot esperant el nostre torn, i fèiem petar la xerrada. Un cop tallats els cabells, pagàvem i marxàvem.

Recordo que la seva dona, la Clara, i la seva filla, la Virgínia, sempre eren per allí.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

En Bep era el pare de la Virgínia, el barber del poble. Després de treballar tot el dia, anava a casa i sempre tenia gent per fer-nos "pelar". Quan ens volíem tallar els cabells, anàvem a Casa Salvador. Si hi havia gent davant teu, t'esperaves a la sala, al menjador, al costat del foc.

El tallat de cabells sortia com sortia. Com que era l'únic barber del poble no tenies més opcions: hi anaves, et tallava els cabells, pagaves i cap a casa. Només hi anaven els homes, les dones es tallaven els cabells entre elles; no hi havia cap perruquera. Algunes, de tant en tant, baixaven a Escaldes.

Roc Torres Rossell

Nascut l'any 1935

En Bep vivia a Casa Salvador, al carrer Major. Durant el dia treballava a jornal i, a les nits, tallava els cabells a la gent. Quan volies tallar-te els cabells, anaves a casa seva i en un racó del menjador, on tenia una cadira que rodava i un mirall, t'ho feia en un moment.

Una vegada vaig veure que una altra criatura s'afaitava el cap i jo també ho vaig fer sense dir res a casa i la meva mare, quan em va veure, va tenir un sobresalt i em va donar una surra al cul.

La primera comunió

? - Roc Trullà - Joan Torres - Jordi Vilella
 ? - ? - Lídia Baixench - Jacinta Marsenyach - Nuri Marsenyach - Rosita Punsola
 Llorensa Cadena - Paquita Miralles - Mercè Font - M. Pilar Font - Antònia Palmitjavila - Quimeta Miralles - ?
 Pere Arajol

Fotografia cedida pel senyor Jordi Vilella.

Roc Trullà Bonet

Nascut l'any 1928

La fotografia la va fer mossèn Ermengol a la sortida de l'església de Santa Eulàlia d'Encamp. Som els nens que devíem fer la doctrina per tal de poder fer la primera comunió.

La catequesi que ens ensenyaven era ben senzilla; consistia a aprendre el parenostre, el credo i unes quantes oracions més.

El dia de la primera comunió va ser un dels dies més feliços de la meva vida. El dia abans no tenia ni vestit ni sabates. La meva germana me'n va deixar un del seu nebot (cal dir que tots dos tenim la mateixa edat). Quan vam sortir de l'església, la Carmeta i en Meliton ens van fer un berenar al cap de casa de la Molina.

Tot això succeïa cap a l'any 1937.

Llorensa Cadena Pírot

Nascuda l'any 1933

Per tal d'anar ben preparats a la comunió, mossèn Ermengol ens feia catequesi un cop havíem sortit de l'escola. Ens explicava coses i sobretot ens feia aprendre de memòria el parenostre i altres oracions. Érem una colla de nens, els que anàvem a catequesi!

La comunió la vaig fer un diumenge. Portava un vestit blanc amb vel que em va deixar la Montserrat del Quel i unes sabates que, si no recordo malament, me les va comprar la mare.

Vaig sortir de casa acompanyada dels pares i de dues de les meves germanes. La Maria Rossell també va venir (som parents). Qui no va assistir a la celebració va ser la meva germana gran, que era la meva padrina de bateig. Estava casada, vivia a França i, segurament per les dificultats del viatge, no es va poder desplaçar.

Vam anar a peu fins a l'església de Santa Eulàlia, Allà ens vam trobar amb els altres nens i nenes que també feien la comunió i a tots els seus familiars.

En acabar la celebració, vam fer un dinar familiar a casa i a la tarda vam tornar a l'església a fer el rosari.

Roc Torres Rossell
Nascut l'any 1935

La doctrina la fèiem a Sant Miquel. Sortíem una mitja hora abans de l'escola i mossèn Ermengol ens ensenyava les oracions, els pecats capitals... i quan et portaves malament, et donava un cop amb la canya que tenia.

La comunió es feia cada dos o tres anys a l'església de Santa Eulàlia. Es feia espaiada en el temps, ja que al poble hi havia poca canalla. Jo, juntament amb uns altres setze nens, la vam fer el 3 de juny de 1943, dijous, Dia de l'Ascensió. Jo era dels més joves i amb nosaltres hi havia nens i nenes de dotze i tretze anys. Portava un vestit mariner blau marí, un cordó i uns guants blancs.

Mossèn Ermengol tenia un banc reservat a cada família i ens posava per ordre d'edat. Jo, com que era dels més petits, estava situat al final de la cua.

Després de la celebració, vam anar a donar els recordatoris als parents i cap a casa a fer un bon dinar. A la tarda vam anar a resar el rosari a Santa Eulàlia i alguns nens van recitar uns poemes.

DEL MEU DIARI

Florentina Pirot Bigatà

(Casa Cristo)

*Diumenge, 3 d'abril de
1921*

Avui ha sigut un dels dies més feliços de la meua vida! He fet la primera comunió! La missa, la festa... estic molt contenta!

La mare ens ha despertat ben d'hora, devien de ser les 6 més o menys. La Mercè no es volia llevar, estava molt cansada; jo estava neguitosa, avui em faig gran!

Finalment, la mare ha obert les dues finestres i no ens ha quedat més remei que aixecar-nos del llit. M'he atansat a la finestra i he mirat al cel. Blau, sense cap núvol! Que bonic! Mortes de fred, hem baixat a la cuina i allà la padrina ens ha estimat i ens ha donat una mica d'esmorzar. Com que avui és un dia especial, ens ha donat unes rostes amb mel! Mmm... Que bones que eren!

Al costat del foc, les hem devorat (la Mercè semblava que portava tres dies sense menjar!) i hem entrat una mica en calor; farà un bon dia, però de bon

matí fa fresqueta. La padrina, asseguda a la cadireta petita, la que és més al costat del foc, ens ha mirat dolçament i per mí que pensava "que grans s'estan fent les nenes...". Havent esmorzat, la mare, que ja ens havia fet el llit, ha manat a la Mercè que anés a buscar aigua a la font del Tremat. A ella no li ha fet gaire gràcia, però, com que és bona nena, hi ha anat sense protestar. S'ha posat el gec i, amb la collera, ha agafat les dues calderes d'aram de la cuina i ha marxat. A casa no tenim aigua; cada vegada que es necessita, sempre anem a buscar-ne la Mercè o jo. És una feina per als més joves de la casa. No em puc imaginar la pobra padrina amb la collera i les calderes! Pobra..., és molt velleta!

La mare avui sembla que no està gaire de bon humor, ha endreçat l'habitació i volta per la casa amunt i avall, amunt i avall. Com que avui tenim la família a dinar, vol que tot estigui com cal, no fos cas que la tieta Remei hi trobi algun defecte! És la seva especialitat! La mare cada vegada que ve a casa tremola i, a més, sempre li diu que si això no està ben fet, que si allò es podia haver fet d'una altra manera... A la mare no li agrada gens que la tieta li digui com ha de portar casa seva, però s'estimen molt, com a bones germanes, com jo i la Mercè. Li ha dit a la padrina que, tan bon punt arribés la Mercè amb l'aigua, ens l'escalfés i ens banyés. Després ha pujat a la sala de més amunt i ha començat a moure-ho tot. El pare ha baixat a donar menjar als porcs i ens ha dit que aniria al cafè de la plaça a veure el vell Oros. Es veu que han de fer un negoci amb un de la Massana. Al costat de l'escalfor de la llar, s'hi està molt bé!

De sobte s'ha obert la porta de casa i la Mercè m'ha cridat perquè la baixés a ajudar. Plegades hem pujat l'aigua fins a la cuina i la padrina l'ha col·locat a la llar de foc per tal d'escalfar-la. Tan bon punt s'ha escalfat, ens hem despullat i ens hem banyat al gibrell petit. Després ho farien la mare i la padrina, encara que a la padrina no li ha fet gaire gràcia, això de rentar-se. A ella no li fa gaire il·lusió, em penso que amb onze anys que tinc l'he vist banyar-se tres vegades! Mitja hora més tard ha arribat el pare emprenyat: es veu que l'home de la Massana no volia fer el negoci... "Què hi farem" ha pensat, "una altra vegada serà!" Mentre ens arreglàvem el cabell, ha pujat la mare amb el vestit de la comunió. Tot blanc, immaculat, amb volantets i un llaç per als cabells!

M'ha fet un salt el cor! Quina il·lusió! M'he col·locat dins el vestit i em queda al pèl. La mare ens té la mida presa. El va comprar per quan va fer la comunió la Mercè amb idees d'aprofitar-lo per a la meua, i així ha estat. També m'ha donat les sabates que va fer servir la Mercè; em van una miqueta justes, però tant se val, avui semblaré la filla d'algun gran senyor! La Mercè m'ha mirat estranyada, devia rumiar com podia cabre jo en aquest vestit. Com que a casa no tenim diners, ens hem de passar la roba de l'una a l'altra. No us penseu pas que tenim un gran armari, no! Tenim allò just per a la setmana i el vestit del diumenge ben endregadet a la caixa.

Un cop ens hem arreglat, hem baixat a la cuina i hem vist que els altres membres de la família havien fet el mateix. El pare amb vestit, corbata i

armilla, ha estrenat la casqueta nova, que li portà el tiet de França. La mare, ben arregladeta amb la faldilla blava nova i la brusa que li va regalar la padrina pel seu sant, i la padrina tota vestideta de negre, amb la faldilla fins als peus i la brusa d'anar a missa de Festa Major. Com que només la fa servir una vegada a l'any, la té com nova.

Plegats hem sortit de casa i a la cort l'Estrella, una mula forta com un roure, ens ha mirat immòbil amb curiositat. El pare l'ha acariciada amb tendresa, tot mirant-la amb complicitat. "Avui farem festa!", li ha dit i ha tancat la porta de la casa. Ja que no queda ningú a dintre menys l'Estrella, la cabreta, les gallines i els porcs, ha decidit tancar-la, no fos cas que entrés algú.

Baixant cap a Santa Eulàlia, ens hem anat trobant amb moltes famílies que, com la nostra, van cap a l'església per tal que els nens facin la primera comunió. Després de dos anys de doctrina els diumenges a la tarda a casa de mossèn Pere, estem preparats per rebre la Sagrada Forma.

Arribats a l'església, ens hem assegut a les primeres files, quina olor a cera i a oli cremat! No hi ha gaire llum i l'església és molt velleta; el pare em va dir que tenia més de set-cents anys, i jo m'ho crec. El Quimet, que fa d'escolanet, ha tocat la campana grossa tres vegades i això vol dir que la missa és a punt de començar. Tot i que el mossèn ens ho té prohibit, m'he girat un moment per poder veure la família: són quatre bancs darrere meu; la padrina, la mare i la Mercè resen el rosari, i el pare està assegut

molt tibet, acariciant-se el bigotí i amb la casqueta sobre els genolls. L'església és plena, fins i tot hi ha gent que es porta la cadira de casa per poder seure. Les monges d'estudi són just darrere nostre, totes resant, menys sor Camil·la, que ens està vigilant que no parlem i que ens portem bé. Sort que no m'ha enxampat tafanejant que, si no, demà, a classe, em castigaria.

Just quan m'he girat, han sortit el mossèn i el Quimet de la sagristia i amb molta reverència i respecte han creuat la reixa que separa l'absis de la gent. El Quim s'ha posat de genolls i el mossèn ha començat a parlar en un idioma estrany. Com que tots els nens i nenes que avui fem la primera comunió varem venir ahir a la tarda a l'assaig de la missa, avui tenim la lliçó ben apresada.

Sabem que la llengua que parla el mossèn és llatí, la llengua dels cristians, i també sabem cada vegada que hem d'aixecar-nos i asseure'ns. Al meu costat, l'Anna, que és molt nerviosa, no para de jugar amb el vestit; sor Camil·la li ha cridat l'atenció dues vegades.

Avui els nens van vestits molt bonics, tots vestits de diumenge, amb el cap ben rapat i seriosos com petits homes. Avui també fa la comunió el Guille: és al banc dels nens i no para de mirar-me de reüll. Aquest Guille... em penso que li agrada! T'haig de confessar, estimat diari, que ell a mi també!

"In Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti", el mossèn ha començat els oficis. D'aquí a una estona deixarem

de ser nens i nenes per convertir-nos en nois i noies.

Passats els evangelis, el mossèn ha pujat a la trona i ens ha començat a predicar el sermó. Ens ha dit que avui és un dia molt important per a tots nosaltres, que deixàvem enrere els jocs dels nens i que no podríem dir mai més mentides, que Déu Nostre Senyor s'enfadaria molt amb nosaltres si ho fèiem. Tots hem escoltat el mossèn amb molta atenció. Avui ja som grans.

Ha arribat el gran moment, el moment que des de feia dos anys estàvem esperant. Les noies hem anat passant una a una a rebre el Santíssim, després ho han fet els nois. Quina emoció! Tornant cap els bancs, he mirat de reüll la família; a la mare i a la padrina els brillaven els ulls, els ha fet molta il·lusió veure com em convertia en una petita dona, els ha fet la mateixa il·lusió que quan va fer la comunió la Mercè. El pare està tot seriós, però per dintre segur que li cau la bava; és tan seriós aquest home...

Després d'haver fet uns instants de silenci i oració, el mossèn ha entonat la Salve Regina i ha donat per acabat el sant sacrifici de la missa. Ens ha anat cridant un a un i ens ha donat un recordatori de la comunió, tot dient-nos que podíem anar a estimar les nostres famílies i que sortíssim tots de seguida, que hi havia un retratista al porxo esperant per immortalitzar el moment. Un fotògraf al poble! Això només passa en les grans ocasions! No em puc creure que ens facin un retrat! El primer retrat de la meua vida.

El fotògraf és un home jove, vestit amb pantalons negres francesos i una camisa blava molt ampla. Ah!, i al cap porta una casqueta de vellut! Ens ha saludat a tots i ens ha demanat el nom i de quina casa érem. Ell es diu Joan i ens ha explicat que era de la Seu d'Urgell i que fa poc que treballa de fotògraf, que abans es dedicava a ajudar a casa. La seva família té una botiga de candeles i espelmes a la Seu. Un amic seu, que era marxant i anava moltes vegades a Barcelona, va comprar la càmera i, com que va veure que allò de fer fotos no li acabava de sortir bé, la hi va vendre per pocs diners i de seguit s'hi va afeccionar.

Com que ens ha vist neguitosos, ens ha anat explicant què hauríem de fer per sortir ben retratats. "Primer, hem de buscar un lloc ben bonic on hi hagi arbres o una espècie de jardí; que en coneixeu cap?" El Guillellem ha dit que sí, que en coneixia un i ben a la vora, l'hortal de la Rectoria. És més espavilat!. Just en aquell moment, el mossèn tancava la porta de l'església i el fotògraf li ha demanat permís per anar a fer el retrat al seu hort. El mossèn ha acceptat i plegats ens hem enfilat cap a la rectoria, sense córrer ni jugar. Em penso que hem après bé la lliçó de mossèn Pere.

Un cop hi hem arribat, el fotògraf i en Joanet han anat a buscar un banc perquè poguéssim seure les nenes. Han agafat un banquet que el mossèn té al porxo de casa per llegir a l'estiu ben assegut al sol. El Joan ens ha col·locat: primer ha fet seure al banc les noies i després ha fet que els nois es posessin darrere nostre, dempeus. Ha fixat la càmera a terra amb un trespeus molt llarg i ens ha dit que estava a punt per

fer la foto. "Heu de estar seriosos i no us mogueu fins que jo us ho digui. Ara veureu que agafaré una làmpada amb la mà i que farà una llum molt ràpida; no us heu de moure per res, ja veureu que és molt fàcil!" S'ha posat darrere de la càmera i s'ha posat al cap una tela negra que només ens deixava veure els seus peus i les seves cames. Ha comptat fins a cinc i ha disparat la càmera; ha sortit una llum molt potent i ha fet un soroll molt estrany, com quan cau un ferro sobre una fusta.

Au, la fotografia ja estava feta! Ara ja podíem marxar. El Guillellem li ha demanat quan la podríem veure i ens ha dit que la setmana entrant deixaria els retrats al mossèn. Tinc unes ganes de veure-la...

Hem anat a trobar les nostres famílies, que ens esperaven al replà de la rectoria, i tots junts hem anat fins al Cafè de l'Oros, a la plaça, a fer una mica d'aperitiu com els senyors, amb els oncles de Junyent i els del Tremat. Totes les famílies que avui han anat de comunió són al cafè, s'hi respira un aire festiu, un dia bonic.

La mare i la padrina han anat tirant cap a casa amb la tieta Remei. La Mercè les ha volgut acompanyar, però la mare li ha dit que no, que gaudís de la família; i té raó, només ens trobem per les festes i durant l'any són ben poques.

El pare i els oncles beuen conyac i els meus cosins i cosines juguen amb els altres nens; la plaça té molta vida. Avui hi ha famílies de tot arreu, de Sornàs, de Soldeu, de la capital, fins i tot ha vingut la Jepeta des de Barcelona!

És la tieta del Guillem i fa anys va marxar a fer de serventa amb una família rica de Barcelona.

Quan estàvem començant a dibuixar una xarranca a terra, un dels nens ens ha dit que vigiléssim, que venia un cotxe de lluny, que sentia el soroll i veia la pols que aixecava. Corrent he anat a veure al pare per dir-li: "Pare, pare, sortiu, correu, que hi ha un cotxe!" Tot el cafè ha sortit a la porta per poder-lo veure. Deviem ser unes quaranta persones; tothom, inclús l'amo, ha sortit. No és gaire normal veure un cotxe al poble. La Jepeta m'ha dit que a Barcelona cada dia en veu més de cent, no sé pas si creure-me-la. Quan ha passat per la nostra vora ha tocat el clàxon i ens ha saludat a tots, els homes s'han tret la gorra i han fet el mateix. Els nens hem començat a perseguir-lo fins una mica més amunt de l'estudi. Quan ens hem cansat hem tornat al cafè a jugar.

Han sonat dues campanades; vol dir que haurem d'anar tirant cap a casa a dinar. Entre el pare i l'oncle del Tremat han pagat els aperitius i plegats hem sortit cap a casa. En arribar, l'Estrella ens ha mirat molt estranyada. "Què hi deu fer tanta gent a casa avui?", segur que s'ho demanava. La Coloma ens ha sortit a rebre molt contenta, si haguéssiu vist com remenava la cua! La Coloma és la gosseta que tenim a casa, el pare la porta sempre amb ell menys quan va a l'església. L'ajuda molt amb el ramat; la veritat és que és molt llesta; ja voldrien molts del poble ser tan llesta com ella!

Hem descansat un momentet a la cuina i la mare, que remenava l'olla, ens ha enviat a mí a canviar-me i a la

Mercè i a la família cap a la sala de més amunt, ja que el dinar ja estava gairebé a punt. M'he canviat en un moment i he sortit a la sala. Quin goig tota la família asseguda al voltant de la taula! La padrina compartia el cap de taula amb el pare i al seu costat s'asseien els oncles i els cosins. Jo m'he assegut amb el meu cosí Joanet, el de Junyent. Vull estar amb ell, fa molt de temps que no el veig i em fa il·lusió de veure'l, a més que ens portem molt bé i ens escrivim una vegada al mes. La Mercè s'ha assegut al costat de la mare i l'ajuda en allò que calgui, si mai falta una mica d'aigua o si bé s'ha d'anar a buscar el segon plat. Allà hi és ella. La tieta Remei està una mica envejosa: ella té dos nens i cap l'ajuda amb les feines de la casa. Sempre li recorda a la mare que ha tingut molta sort de tenir dues nenes, que fins i tot li canviava el Tonet per mí! Sempre està de broma!

Abans de començar a dinar, el pare ha tallat el pa. Tothom ha fet silenci mentre feia el signe de la creu per la part de sota amb la navalla. Després ha començat a dinar i tots nosaltres també. Hem menjat molt i també hem begut. Per postres, la mare ha fet coca de soca; va guardar els millors ous i una mica de farina blanca i la va anar a coure, ahir a la tarda, al forn de Cal Simon. Era boníssima, tant de bo pogués cuinar com la mare quan sigui gran!

En acabar de dinar, els nens hem ajudat a desparar taula i a escurar els plats. En Joanet i jo hem anat amb la collera a buscar aigua a la font; la Coloma, que ha vist que la porta de casa s'obria, ha començat a córrer com un raig al nostre costat: no li agrada

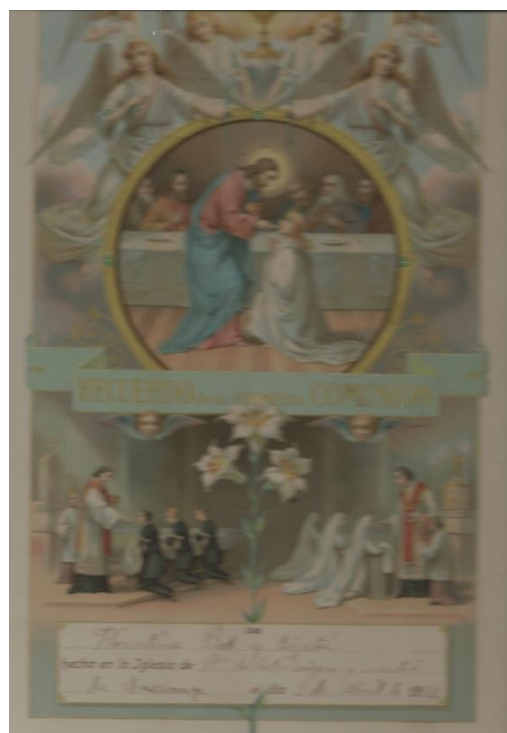
gaire estar a casa. A mig camí de tornada, s'ha trobat amb un gat i l'ha empaïtat tot bordant; el gat, quan l'ha vist, ha bufat i ha sortit com una ànima que segueix el dimoni, ha passat per sota de les meves cames i quasi em fa perdre les galledes d'aigua. Sort n'hi ha hagut que en Joanet m'ha agafat a temps, perquè, si no, hauríem hagut de tornar a buscar més aigua a la font.

Quan han tocat les sis, la padrina ens ha cridat a tots: és l'hora del rosari. Hem deixat de jugar i hem pujat fins a la sala de més amunt. Quan hi hem sigut tots, la padrina ha començat el rosari; normalment el resem en català, però com que la padrina es sap totes les lletanies en llatí, ho fem entre català i llatí. El mossèn ens ha dit que era prou vàlid, però que ell preferia el llatí per les oracions.

Després d'una mitja hora llarga, hem acabat de resar i ens hem acomiadat dels oncles del Tremat. La tieta Remei, l'oncle de Junyent i els cosinets es quedaran a dormir a casa. Demà de bon matí sortiran i xino-xano aniran baixant cap al seu poble. Tenen unes catorze hores de camí a peu. Podrien agafar la tartana de l'Isern però per a tota la família surt cara, i per això aniran a peu. Hem sopat una mica de les sobres del migdia i hem anat a dormir quan s'ha post el sol.

Avui ha sigut el dia més feliç de la meua vida.

Flo.

Recordatori de la Primera Comunió de la Florentina Pirot Bigatà del 3 d'abril de 1921

Relat de Robert Lizarte Fernández.

L'escola

Fotografia cedida per la senyora Maria Rossell Alís.

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

*J*o soc filla de Ca l'Areny d'Encamp i havia de pujar a peu fins a l'escola, que estava situada on hi ha actualment l'oficina de Correus.

Quan vaig començar l'escola, hi havia les monges. Eren unes sis o set. Cada una ensenyava una assignatura. Els dos primers anys ens ensenyaven en català, però després en Primo de Rivera ho va prohibir i el català va ser substituït pel castellà.

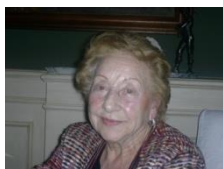
A l'hivern, com que feia molt de fred, et feien portar un braser petitet, on posàvem les brases calentes i ens el col·locàvem als peus per tal de tenir una mica d'escalfor.

A la nostra època, les nenes anàvem juntes a la mateixa escola i els nens anaven amb un mestre. Estaven separats de nosaltres.

Quan les monges van marxar, vaig anar amb una mestra que a l'hivern ens feia portar una mica de llenya a cada una per tal de fer funcionar una estufa i així escalfar el col·legi.

A l'edat de 10 anys vaig marxar d'Encamp per anar al Castell del Remei, entre Tàrraga i Balaguer, amb un germà que tenia que era capellà i administrador de la finca, on hi havia un convent de monges dominiques que hi feien classes. Allí hi vaig estar fins als 15 anys. No estava interna; anava a classes, però a dormir anava a casa del meu germà.

Marxava el mes de setembre i no tornava a pujar fins al mes de juny, un cop finalitzades les classes. No pujava ni per Nadal; em quedava tot el curs al Castell del Remei, ja que en aquella època no hi havia la comoditat que hi ha ara de poder desplaçar-se.

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

Qu'hi ha Correus hi havia el col·legi de les monges de la Sagrada Família.

Eren unes monges molt maques. Hi havia la germana Camil·la (ens feia classes als més petits), la germana Maria (ensenyava als més grans) i una cuinera coneguda amb el sobrenom “la Cassola”.

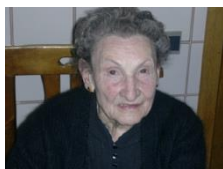
Ens ensenyaven de tot: des de lletres a comptes (sumes, restes...) passant per les labors. Apreníem a fer mitja; primer amb el tronc de les plomes de les oques, així no ens podíem fer mal, i després amb les agulles de veritat. A l'hora del pati ens feien jugar i cantar. Tenien molta paciència. Me les estimava molt.

Feien uns pessebres molt macos, preciosos, amb aigua que corria i tot.

Anava a l'escola amb la Rosita Casal, la Mercè Alís, la Conxita i la Isabel de cal Sigarró, la Pilar del Maset...

En un moment determinat, van haver de demanar ajuda al Comú, però no les hi van voler donar i van haver de marxar. Llavors va venir la Montserrat, una senyora gran i geniüda, no gaire amable, però que ens ensenyava moltes coses.

Després de la senyoreta Montserrat, va venir un matrimoni que vivia a Cal Manresa i un temps més tard ja va venir la senyoreta Pilar.

Rosita Casal Palmítjavila

Nascuda l'any 1917

Hi havia sis monges que vivien al col·legi mateix. La que ens feia classes a nosaltres es deia *madre* Maria; la *madre* Fina era la cuinera de les monges.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

A l'edat de cinc anys —per tant, era sobre l'any 1936, any que començà la Guerra Civil espanyola— vaig anar a l'escola espanyola amb el senyor Eladio del Campo, que va ser substituït pel senyor Ribas (el pare de l'Òscar Ribas).

L'escola estava situada on ara hi ha Pro-turisme i era mixta. Hi havia unes nenes més grans que havien vingut de fora, suposo que eren filles de refugiats. Recordo que, un dia, una d'aquestes noies va posar una agulla entremig de la palla de la cadira del mestre. Imagina't el rebombori que hi va haver quan el mestre s'hi va asseure! Ens van castigar tota la tarda drets, però ningú va dir qui ho havia fet.

A l'hivern, quan nevava, baixar de les Bons a col·legi era una veritable epopeia. Anàvem a l'escola amb un tros de llenya sota el braç per tal de poder fer funcionar l'estufa que hi havia (cada alumne col·laborava amb un tronc).

El senyor Ribas va ser un dels mestres de la República espanyola i, quan el Franco guanyà la guerra, va canviar tots els mestres i vam tenir el senyor López, un dels imposats pel règim. Durant aquesta època, l'escola es traslladà a l'últim pis de l'edifici on actualment hi ha Sercensa (en aquest edifici, ja hi havia l'escola francesa) i deixa de ser mixta: les nenes i els nens anàvem a classes diferents. Sobre el pupitre del mestre hi havia la fotografia d'en Franco i la del José Antonio. Al matí, la primera cosa que havíem de fer era cantar el "Cara al sol" i els dissabtes a la tarda passàvem el rosari. Cal dir que l'únic dia de festa era el diumenge.

En un moment determinat, la meva mare considerà important que aprenguéssim el francès i m'envià a l'escola francesa amb el senyor Aleix. En l'ensenyament francès, les classes sempre havien sigut mixtes. També vaig tenir *mademoiselle* Crabasse, que va ser qui em va dir d'anar a estudiar a França. Va cridar la mare i li va dir que jo havia de continuar estudiant. Aquesta decisió era tot un dilema, ja que la meva mare era vídua, tenia un padrí al seu càrrec i els únics recursos eren dues vaques, un ruc, porcs, gallines i conills. Per sortir de l'entrellat, va anar a consultar la situació a persones de confiança i dues li van dir: "Te'n cuidaràs prou d'enviar el nen a França, que allà són uns heretges." Quan va parlar amb el meu padrí de fonts, el vell Cotxa, li va dir:

“Me casum dinou (era la seva expressió preferida); si no tens diners, ven-te el que tinguis i t’empenyes, però el teu nen l’has de fer estudiar”, i com que la meva mare en tenia prou ganes, la va convèncer. Vaig obtenir una beca i em va enviar a Prada, on vaig coincidir amb el Rossell.

Òscar Ríbas Reig
Nascut l'any 1936

JOSEP RIBAS FROU, mestre durant l'època de la República espanyola

Quan el meu pare va acabar la carrera de magisteri, el van destinar a la província de Girona, vora d'Olot. Després va anar a Arcavell, al costat de la frontera. Durant aquesta època, el lloc més a prop per poder-se divertir era Sant Julià de Lòria, la vila on va conèixer la meva mare.

Mentre festejaven, va fer les oposicions per a mestre a l'estranger, ja que, en aquella època, la República va treure a oposicions vuit places de mestres destinats a promocionar l'espanyol arreu del món, i el meu pare va optar per la plaça d'Orà (Algèria). Allà hi va estar dos o tres anys i llavors va quedar vacant una plaça a Andorra, on va arribar l'any 1936 a l'escola d'Encamp, on es va estar fins a l'any 1941.

Ens vam instal·lar a Cal Manresa. La família Picart vivia a sota i jo jugava amb les seves filles.

VALLS D'ANDORRA N.º *384*

Servei d'ordre

Cognoms *Piles Fron*

Nom *Josip*

Lloc de naixement *Vall (Girona)*

Data id. *24-2-1908*

Nació *Espanya*

Estat *casat*

Professió *comerc*

Domicili *St. Lúcia*

Carrer *casa seva* pis

Andorra la Vella, *28 d'agost*
del 1944

L. Miralles

Polzar dret

Signatura del titular, *J. Piles*

Nota: La present tarja d'identitat no significa autorització de residència.

De l'escola, recordo que la pissarra era al costat de la porta d'entrada, a la banda contrària on estava situada la taula del mestre (quan el mestre havia d'escriure a la pissarra, els alumnes s'havien de girar). El pati el fèiem a la plaça d'Encamp i, com que no hi passaven cotxes, no hi havia cap problema.

El meu pare va coincidir amb el senyor Aleix (mestre de l'escola francesa).

Durant l'època de la Guerra Civil, els mestres de la República tenien ordres de continuar treballant amb les directrius que se'ls havia marcat. Els llibres que utilitzaven eren els de la República.

Quan va acabar la Guerra Civil (1939) es van presentar les noves autoritats d'Afers Exteriors (ells no depenien del Ministeri d'Educació) i els van fer continuar fins a nova ordre i el 1941 els van donar un nou destí. Va ser llavors quan el pare va demanar l'excedència i es va quedar a Andorra.

Funicular de FHASA al llac d'Engolasters

Fotografia cedida pel senyor Òscar Ribas Reig.

D. PEDRO TORRES Cónsul de la parroquia de Encamp

CERTIFICA : Que con esta fecha ha tomado posesión de la escuela española de esta parroquia el maestro nacional D. José Ribas Frou.

Y para que conste expido el presente certificado en Encamp a diez y ocho de marzo de mil novecientos treinta y seis

El Consul

Pere Torres

Vº Bº

El Síndico

DON ROQUE ROSSELL y VIDAL, Cónsul de la parroquia de ENCAMP (Valles de Andorra),

CERTIFICA : Que en el día de la fecha y a tenor de lo dispuesto an la Orden Ministerial de 4 de abril de 1941 (B.O. del Estado del 25), esea en el cargo de Maestro de la Escuela Española de esta parroquia el maestro Don José Ribas Frou que venia desempeñando dicho cargo.

Y para que conste firmo la presente en Encamp a 12 de mayo de mil novecientos cuarenta y uno.

El Cónsul

Roc Rosell

Vº Bº

El Síndico Procurador Gral.

Elena Picart Sánchez

Nascuda l'any 1929

Quan vaig venir de França, provenint de Tolosa (just quan la frontera amb França es va tancar a causa de la Segona Guerra Mundial), vaig anar al col·legi d'Encamp i el senyor López em feia classes a les nits (quan ja havia acabat les classes amb els nens).

Així vaig poder acabar el batxillerat i anar a estudiar magisteri a Barcelona.

Josep M. Mas Pons

Nascut l'any 1927

Quan tenia quatre anys, vaig anar al col·legi francès d'Encamp, on van fer una mica de trampa perquè només agafaven nens de cinc anys.

Recordo molt vagament que mossèn Ermengol feia classes a Casa Comuna, que era al costat de casa nostra. Després vaig anar amb un mestre a qui faltava un braç. Un senyor molt intel·ligent i molt llest. A mi em tractava molt bé i algunes vegades em feia fer de mestre amb els meus companys. A continuació, va venir el senyor Aleix i durant aquest període vaig passar el certificat d'estudis. Llavors, mentre estudiava ràdio per correspondència a través d'una escola de Barcelona, vaig fer classes de repàs amb el senyor López, a la casa que havia sigut de les monges i on hi havia l'escola espanyola.

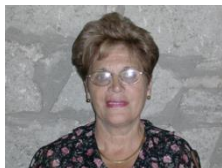
Dolors Martí Moreno

Nascuda l'any 1940

So anava amb la *señorita* Pilar. Era molt bona dona. Vivia sobre l'escola. L'esmorzar se'l feia ella, però moltes vegades li baixàvem del Rosaleda. Li agradava molt la confitura de figues. El dinar i el sopar el feia al Rosaleda. Les meves cosines eren com les seves filles.

Quan no es trobava bé, es quedava a casa i als matins li baixava el cassó de llet calenta (jo vivia al Rosaleda) tot mirant les candeles de gel que penjaven de les teulades. Baixava amb el cassó amb precaució de no tirar-lo per terra.

Algunes vegades em castigava a quedar-me al migdia i llavors no podia servir la taula dels meus oncles i jo pensava: “Què diran els tiets? No puc servir la taula...”

Maria Rossell Alís

Nascuda l'any 1936

La primera escola on vaig anar va ser la de la senyoreta Pilar i els primers mestres que vaig conèixer van ser la senyoreta Pilar i el senyor López.

A la classe hi teníem una estufa de serradures i la foto d'en Franco. La senyoreta Pilar vivia allà mateix i moltes vegades sortia amb bata a donar-nos classes.

L'escola estava situada on actualment hi ha els despatxos de Sercensa, entre el Record i Correus. La primera planta era l'escola francesa, la segona planta era la classe de la senyoreta Pilar (on anàvem les nenes) i la tercera planta era la classe del senyor López (on anaven els nens).

Les classes les fèiem en castellà i hi havia els grups de les petites, les mitjanes i les grans.

Després vaig anar al col·legi francès perquè estava tipa que la senyoreta Pilar marxés i no ens fes classes. Va ser llavors quan vaig tenir de mestre el senyor Maties Aleix i després vaig anar amb una mestra que es deia Carme Travesset, que era de Sant Julià i estava a despesa a casa la tieta Mercè i el tiet Doro (abans les distàncies no eren com ara). El mestre Aleix pujava i baixava cada dia i ho feia amb un cotxet.

El pati el fèiem al carrer (allà on hi ha l'Hotel Oros), on hi havia passat l'aiguat i tot havia quedat desert. Al costat de l'actual Record hi havia un mur que saltàvem i baixàvem fins al riu. També jugàvem a la carretera (cal dir que no hi havia gaires cotxes).

1917

- . Revolució Russa.*

1918

- . Signatura de l'armistici.*
- . Proclamació de la República Alemanya.*
- . Execució del tsar de Rússia.*

1919

- . Tractat de Versalles.*

1920

- . Societat de Nacions.*

1924

- . Comencen les obres per reformar l'església de Santa Eulàlia (s'acabaran l'any 1926).*

1928

- . El Govern espanyol edita segells sobre temes andorrans (França farà el mateix tres anys més tard).*

1929

- . Crac del 1929.*
- . Caiguda de la borsa americana.*
- . Inici d'una gran crisi econòmica mundial.*

Florentina Pirot Bigatà de Casa Cristo, 1926

Mercè i Florentina Pirot Bigatà, de Casa Cristo. 1926

Fotografies cedides per la senyora Janette Falques.

Dones rentant al safareig de la Mosquera, 1929

Fotografia cedida pel senyor Joan Bellera.

Vista d'Encamp, 9 de maig de 1930

Vista de les Bons, 1 de febrer de 1932

Fotografies cedides pel senyor Joan Bellera.

Casament de la Florentina Pírot Bigatà, Lloset d'Encamp, 1931

Casament de la Florentina Pírot Bigatà, Lloset d'Encamp, 1931

Fotografies cedides de la senyora Janette Gastal.

Florentina Pírot Bigatà plegant grandalles.

Florentina Pírot Bigatà i el seu fill Enric Gastal Pírot plegant grandalles.

Fotografies cedides per la senyora Janette Gastal.

Els Cortals d'Encamp i a la dreta Sant Jaume, anys 30.

Les Pardines, anys 30.

Fotografies cedides per la senyora Janette Falques.

1930

Construcció de FHASA

FORCES HIDROELECTRIQUES D'ANDORRA (SOCIETAT ANÓNIMA)
F. H. A. S. A.
 Domicili social: ANDORRA-LA-VIELLE - Gran Plaça
 Siège social: ANDORRE-LA-VIELLE - Grande Place
 Domicili social: ANDORRA LA VIEJA - Gran Plaza

Estatuts depositats a la notaria de D. Josep Picart i Vilanova d'Andorra la Vella, el dia 5 de Març de 1930.
 Statuts déposés en l'ofici de Me Joseph Picart et Vilanova, notaire à Andorre-la-Vieille, le 5 Mars 1930.
 Estatutos depositados en la notaria de D. José Picart y Vilanova, de Andorra la Vieja, el día 5 de Marzo de 1930.

CAPITAL SOCIAL: 10.000.000 DE PESSETES-OR
CAPITAL SOCIAL: 10.000.000 DE PESETAS-ORO
CAPITAL SOCIAL: 50.000 ACCIONES NOMINATIVAS DE 200

REPRESENTAT PER REPRESENTAT PER
 REPRESENTADO POR REPRESENTADO POR

ACCÍO NOMINATIVE DE VALOR NOMINAL 200 PESSETES-OR
ACTION NOMINATIVE DE VALEUR NOMINALE 200 PESETAS-OR
ACCÍO NOMINATIVA DE VALOR NOMINAL 200 PESETAS-ORO

Nº 11,290 (SERIE B)

A favor del suscriptor D. *Boussac Andre*
 Soucrite par Monsieur *Boussac Andre*
 A favor del suscriptor Sr. D. *Boussac Andre*
 Ofedorra la Vella } 1er Novembre 1930.
 Andorra-la-Vieille }
 Andorra la Vieja }

UN ADMINISTRADOR, UN ADMINISTRADOR, UN ADMINISTRADOR.

UN ADMINISTRADOR, UN ADMINISTRADOR, UN ADMINISTRADOR.

La possessió d'aquesta acció suposa la plena adhesió als estatuts socials.
 La posesión de un título significa la plena adhesión a los estatutos de la Sociedad.

ESTAMPILLAT DE PAGAMENTS **ESTAMPILLE DES VERBEMENTS** **ESTAMPILLADO DE LOS PAGOS**

Primer Pagament / Premier Versement / Primer Pago	Segon Pagament / Deuxième Versement / Segundo Pago	Tercer Pagament / Troisième Versement / Tercer Pago	Quart Pagament / Quatrième Versement / Cuarto Pago
RECUT peuetes-or / RECIBO peuetes-oro / Andorra-la-Vella	RECUT peuetes-or / RECIBO peuetes-oro / Andorra-la-Vella	RECUT peuetes-or / RECIBO peuetes-oro / Andorra-la-Vella	RECUT peuetes-or / RECIBO peuetes-oro / Andorra-la-Vella
Cinquante	Cinquante	Cinquante	Cinquante
15 NOV 1930	15 JUL 1931	10 DEC 1932	15 JUL 1933

Ralluau *Ralluau* *Ralluau* *Ralluau*

FORCES HIDROELECTRIQUES D'ANDORRA **F. H. A. S. A.** **FORCES HIDROELECTRIQUES D'ANDORRA** **F. H. A. S. A.** **FORCES HIDROELECTRIQUES D'ANDORRA** **F. H. A. S. A.** **FORCES HIDROELECTRIQUES D'ANDORRA** **F. H. A. S. A.**

Vista aèria de l'emplaçament definitiu de la Central de FHASA, 1930.

Fotografia cedida per FEDA.

Homes pujant al funicular de FHASA.

El funicular de FHASA un dia de visita.
Fotografies cedides per FEDA.

Joan Bellera Píera

Nascut l'any 1933

Les primeres empreses que van utilitzar els salts d'aigua per generar llum van ser Tabacalera Andorrana SA, Unió Elèctrica d'Encamp i Mútua Elèctrica de Sant Julià.

Tabacalera Andorrana SA era propietària de la centralita situada al roc de les Anelletes i generava llum per poder fer funcionar la fàbrica. Agafaven l'aigua del Valira del Nord i tenien una turbina de 100 cavalls de potència amb un alternador de 5.200 volts.

Segons tinc entès, a Andorra hi havia hagut intents de concessions amb les quals el Consell General mirava de suprimir, com a contrapartida, l'aïllament d'aquestes valls, ja que només hi havia un accés amb carro des de la Seu d'Urgell fins a Andorra la Vella. Algunes de les possibles concessions eren les aigües termals, casinos, temes de mineria, petits salts d'aigua..., però cap va acabar de prosperar (unes per manca d'unanimitat en l'acceptació de la concessió i d'altres per les limitacions que tenien). Entre els anys 1927 i 1929 van caducar aquestes concessions i això va provocar que es planteessin projectes més importants com la concessió Gómez Quintero i Boussac (FHASA), que el Consell va donar a dos concessionaris, un de francès i un d'espanyol, el 27 de març de 1929. S'havia de constituir una societat anònima amb la meitat de capital de cada costat i, si hi havia capital andorrà, havia d'estar repartit a parts iguals entre les dues parts. La part francesa va ser subscrita, en general, per petits accionistes, mentre que la part espanyola ho va ser principalment per tres o quatre bancs (cal recordar que la família Mateu estava molt ficada en les inversions d'àmbit bancari). En Miquel Mateu fou promotor d'aquestes inversions com a capitalista català.

En Miquel Mateu era jove (no sé fins a quin punt el seu pare hi era al darrere), tenia la Hispano-Suiza, Construccions Metàl·liques Mateu... M'imagino que va voler ampliar els negocis de la família i tocar el tema hidroelèctric, que és el que s'estava desenvolupant a Catalunya en aquella època (els salts del Pallars...) i, buscant un lloc on invertir, es va fixar en la vall del Segre i el Valira i, per tant, en les Valls d'Andorra.

La finalitat d'aquesta concessió, per part del Consell General, era obtenir les carreteres d'Andorra la Vella fins al Pas de la Casa i d'Andorra la Vella fins a Ordino.

Dr. Teodoro Moles y Moles Secretari de
la "Societat Anònima" denominada "Tabacale-
ra Andorrana"

Certifica: Que en lo Llibre de
Actas de la mateixa consta inscrita una
que copiada íntegra es del tenor següent:
"Dia 21 de Febrer de 1914. - Auy dia
ha tingut lloch en Andorra la Vella la bene-
dicció de las Màquines Elèctriques, con igual-
ment la inauguració de la llum en la Vila
de Andorra, pues que es la primitiva màquina
de energia elèctrica instalada en las Valls y des-
arrollant una força de 90 a 100 caballs. —
= A aquest solemne acte han assistit invitats
previament per lo Consell de Administració de
la Tabacalera lo D. Dn. Joan Benlloch Bisbe
de Urgell y Príncep de las Valls, lo Sr. Sindich
Ord. de las Valls, lo Sr. Consol de Andorra, lo
Llarroc de la mateixa y tots los individus
de las Valls formant part de la Societat. —
= A las tres de la tarde d'acítat dia anaren a
rebrer a sa Excelexia en los ofores de la Vila de
Andorra y se dirigirent en lo presbiteri y després
de cruzats los saludos de rubrica y presentació

Primera pàgina d'una acta de Tabacalera Andorrana SA
Document cedit pel senyor Joan Bellera.

Ja hi havia una carretera (pista) que anava d'Andorra a Encamp i una altra del Pas de la Casa fins a Soldeu.

FHASA havia de fer aquestes carreteres, havia de pagar uns canons en pessetes i havia de reservar, per al consum del Principat, un 10 % de la potència normal disponible (PND) a canvi de la concessió de tres salts d'aigua (no dels cinc que havia sol·licitat en un principi): el d'Escaldes, el d'Arcavell i el de Sispony. Es va començar pel d'Escaldes. Al mateix temps, FHASA va subcontractar Firms i Construccions per tal que aquesta empresa construís les carreteres (el seu director era l'Álvaro Menéndez, el promotor de l'esquí a Andorra).

FHASA havia d'indemnitzar els petits salts dels molins fariners i/o serradores per tal de poder utilitzar l'aigua dels rius (molí d'en Sastrico, d'en Guillem, el de l'Areny, la Molina...).

La Molina no va voler vendre la servitud i va sol·licitar la restitució equivalent de la potència. FHASA els va posar un motor elèctric per fer funcionar la dinamo (corrent continu), així com les moles i serres i, posteriorment, després de canviar els comptadors de corrent continu dels seus usuaris per d'altres de corrent altern, la seva xarxa fou alimentada per mitjà d'un transformador per la xarxa d'Electricitat Andorrana, SA, FHASA.

FHASA es va convertir en accionista d'Electricitat Andorrana, SA, que ja havia comprat el salt de Tabacalera Andorrana, i en lloc de parar-lo, com que era el salt més important, el va fer servir per a alimentar elèctricament la construcció de la central i la central auxiliar. Per aquest motiu, van rebobinar l'alternador de les Anelletes i el van passar a 6.000 volts, que era la tensió de transport per a totes les obres.

Van fer el salt auxiliar, que és aquella cascada de vora la central. Feia uns 315 kilowatts. Estava previst per a dos grups, però només se'n va muntar un que va permetre alimentar tots els clients d'Electricitat Andorrana, SA i les obres en curs. La central auxiliar es va posar en marxa l'any 1931. A partir d'aquell moment, es va parar la producció d'Electricitat Andorrana i es va utilitzar únicament la central auxiliar per tal de fer arribar electricitat als diferents punts d'atac de la construcció del canal (Ransol, els Cortals, riu Blanc, Prats, Meritxell...) i als usuaris particulars.

Mentrestant, Firms i Construccions continuava fent la carretera cap a França i cap a Ordino.

Tota la maquinària de FHASA es comprava a França o Suïssa i, com que les carreteres encara no estaven acabades, el transport es va haver de fer per tren fins a Puigcerdà.

Transport de les canonades. Estació de tren de Puigcerdà, Juliol 1933

Transport de les canonades. Estació de tren de Puigcerdà, Juliol 1933

Fotografies cedides pel senyor Joan Bellera.

Transport de les canonades al túnel de Martínet, juliol 1933

Transport de les canonades, febrer 1934

Fotografies cedides pel senyor Joan Bellera.

FHASA va pagar el muntatge d'una grua potent a Puigcerdà per tal de poder descarregar dels trens tot el material provinent de França.

De Puigcerdà cap aquí, venien amb camió per carretera. Els tancs dels transformadors eren molt grossos i no passaven pel túnel de Martinet i FHASA va haver d'engrandir-lo per tal que els tancs passessin plans sobre el camió. Quan arribaven a la central d'Adrall, on hi havia una grua grossa, col·locaven els tancs de costat, perquè, si no, no passaven per Sant Julià, concretament davant de Cal Cairat, a l'entrada de la plaça (la carretera era molt estreta).

L'any 1934 s'acaba la construcció de la central (la concessió era de l'any 1929).

En acabar les carreteres, es fan edificis i això provoca que vingui a Andorra molta gent jove, sobretot homes, a treballar en la construcció.

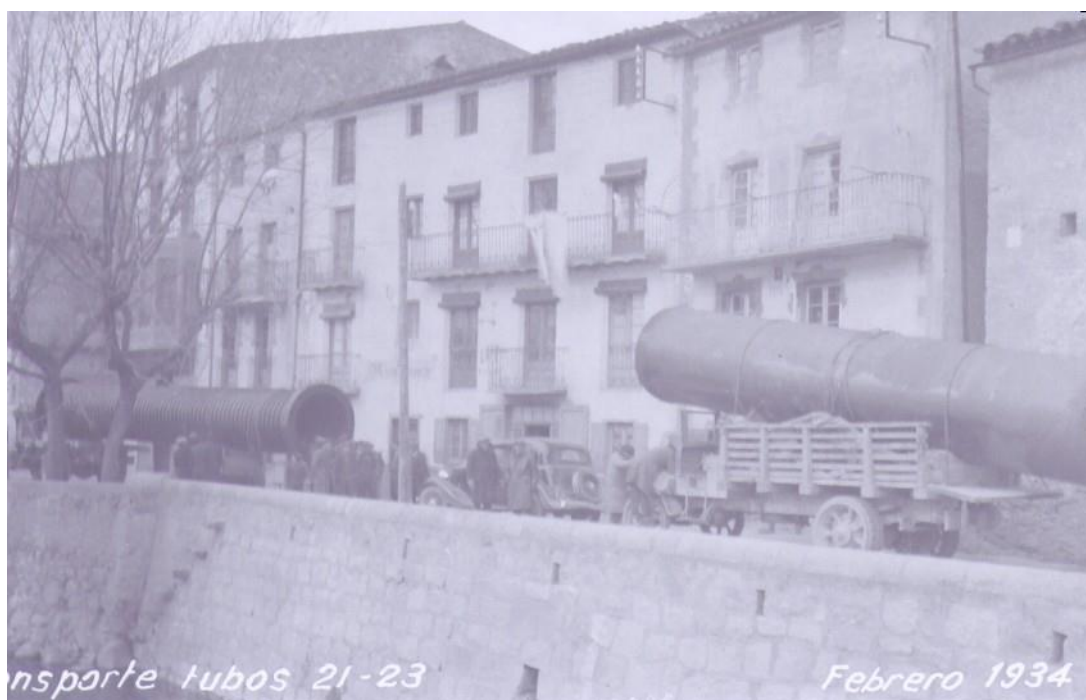
Faltava fer els altres salts, però a FHASA hi havia un problema econòmic gros, ja que el crac econòmic de l'any 1929 va fer-se sentir durant uns anys i Mateu va avançar capital de la seva butxaca. Amb tot, quan esclata la Guerra Civil espanyola es decideix parar quasi totalment les obres i per això no es poden fer els altres dos salts. Malgrat aquest alentiment degut a la Guerra Civil espanyola i a la Segona Guerra Mundial, la línia 110 kW d'Escaldes a l'Ospitalet (França) es va acabar el desembre de 1942, la derivació del Madriu amb el canal des de Ràmio fins a Engolasters es va posar en funcionament l'any 1945, i la perforació de l'estany de l'Illa, capçalera del Madriu, amb el dic per augmentar la capacitat d'acumulació, fou enllestida l'any 1955.

FHASA es va comprometre a deixar el 10 % de l'electricitat a Andorra, però va haver de plantejar-se quin seria el preu del kilowatt.

El Consell donà per nul·la la concessió dels dos salts que restaven per la manca de compromís en la seva creació dins els períodes fixats en la concessió.

L'any 1958, els delegats permanents confirmaren la validesa de la concessió, però convidaren el concedent i el concessionari a consensuar els desacords haguts.

Aquesta mesura de bon govern acaba amb el conveni entre el M.I. Consell General i FHASA que es signà el 31 de gener de 1959.

Les canonades a Martínet, febrer 1934

Una canonada a punt se ser transportada en camió, febrer 1934

Fotografies cedides pel senyor Joan Bellera.

Arribant a Andorra, febrer 1934

Accident davant del poble d'All, 18 d'abril de 1934

Fotografies cedides pel senyor Joan Bellera.

Segons es pot llegir en una nota escrita pel senyor Joan Vehils al darrere de la fotografia, va ser feta al peu del funicular d'Engolasters el dia 27 d'abril de 1932.

Aquell dia els estudiants de tercer curs de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, acompanyats pel seu mestre, el senyor I. Loma Sarrate, feren una visita a les obres de construcció de les instal·lacions de FHASA.

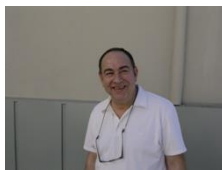

Muntatge de les grues noves del cable del funicular

Fotografies cedides per FEDA.

Inauguració i benedicció de les carreteres d'Andorra
Fotografies cedides per FEDA.

Antoni Rogel i Travesset

Nascut l'any 1.951

El meu pare, Evarist Rogel i Però, juntament amb altres persones, va signar un contracte de treball per tal de ser empleat de FHASA i va arribar a Andorra l'any 1934. La signatura es va fer en un despatx situat a la plaça d'Espanya de Barcelona.

Al voltant de 1930, el senyor Miquel Mateu (propietari de Forces Elèctriques Catalanes) juntament amb un senyor francès van ser els promotors de la construcció de FHASA. La finalitat d'aquesta societat era abastir d'electricitat el Principat (cal recordar que només hi havia bombetes i que els electrodomèstics eren escassos o nuls), però sobretot alimentar elèctricament la ciutat de Barcelona i vendre electricitat a França.

El poble no estava d'acord amb la creació d'aquesta societat per la pèrdua d'aigua que representava. El Consell General no tenia la majoria per tirar endavant el projecte, de tal manera que es van haver de comprar alguns vots dels consellers.

El senyor Miquel Mateu va pactar la reconstrucció de les carreteres des de la Seu d'Urgell fins a tot Andorra. En aquest moment és quan s'enderroca Cal Rabo per deixar pas a la carretera i canvia d'ubicació.

A Encamp, en contrapartida a la pèrdua d'aigua (desviada per les Pardines), fan la instal·lació d'aigua a les cases que hi havia i l'enllumenat públic no es pagava. D'aquesta manera, FHASA entra a Encamp desplaçant la Molina, que feia la llum on actualment hi ha el Museu de l'Automòbil.

Quan va esclatar la Guerra Civil espanyola, el soci francès del senyor Mateu va vendre les seves participacions per por del que pogués passar i es van repartir entre gent d'Andorra; per exemple, en Cinto Rossell "Pomme de Terre".

El senyor Miquel Mateu va crear juntament amb el senyor Manel Cerqueda el Banc Agricol i Comercial d'Andorra SA, a través del qual es feien molts pagaments de FHASA.

Contrato de Trabajo

Entre la Sociedad "Forces Hydroelectriques d'Andorra, S. A. (HESA), domiciliada en Encamp (Andorra), y Dn. Francisco Pirot Baqueró se otorga el presente contrato de trabajo, el

1) Dn. Francisco Pirot Baqueró entra a formar parte del personal de plantilla de explotación de la Central de Escaldes, con el cargo de guardia valvula y declara conocer las obligaciones propias de su cargo, fijadas en el Reglamento del régimen interior de la Central. Dada la índole del trabajo, el horario se hará sin distinción entre días laborales o festivos en tal forma que siempre quede atendido el servicio de la Central, teniendo un día completo de descanso por quincena.

2) El personal estará obligado a trabajar las horas extraordinarias que sean precisas, en caso de averías en la Central, y que luego se compensarán cuando las necesidades del servicio lo permitan, con otros días de descanso.

Se podrán trabajar hasta un máximo de de 130 horas anuales extraordinarias sin derecho a ninguna compensación.

4) El empleado tendrá derecho a ~~vacaciones~~ 8 días de vacaciones al año retribuidos.

5) Dn. Francisco Pirot tendrá un sueldo mensual de: doscientos cuarenta pesetas.

6) La Sociedad asegurará al empleado de accidentes del trabajo, conforme a su salario, en una Compañía francesa o española, por no existir andorrana.

En caso de enfermedad, mientras esta no exceda de dos meses, la Sociedad le abonará el sueldo íntegro mensual.

10) Este contrato se puede rescindir tanto por la Sociedad como por el trabajador, avisando con un mes de anticipación.

8) En cualquier caso de disensión, ambas partes se sujetarán a los usos, costumbres y a las autoridades de Andorra.

Hecho por duplicado, en la Central de Escaldes (Encamp) a 23 de Mayo de 1933.

El intercedido, por la Compañía.

Contracte de treball del Sr. Francisco Pirot Baqueró i FHSA, juliol 1933

Document cedit pel senyor Josep Casal.

Manel Cerqueda Donadeu

Nascut l'any 1952

FHASA era una concessió i, en lloc de cobrar diners, el Consell General d'Andorra va pactar amb Miquel Mateu la creació de carreteres, l'arranjament de llacs i l'arribada d'aigua a les poblacions.

Amb FHASA va arribar la primera immigració a Andorra, els primers assalariats que havien de cobrar una nòmina i fer pagaments. Per això, i juntament amb totes les transaccions bancàries que fins aleshores s'havien de fer a la Seu d'Urgell, es va creure adient obrir un banc a Andorra.

Quan Miquel Mateu té la idea de crear un banc a Andorra, es posa en contacte amb alguns banquers de la Seu d'Urgell (família Rebés i família Fornesa). Les famílies contactades tenien petits bancs que mantenien relacions comercials amb Andorra. Quan la gent del Principat necessitava fer una transacció bancària anava a la Seu d'Urgell.

Miquel Mateu, juntament amb aquestes famílies, va pensar que la persona indicada per portar i tirar endavant aquest banc era el meu pare, Manel Cerqueda Escaler, que provenia d'una família de pagesos de la província de Lleida i d'Andorra.

La família tenia finques a la Seu, concretament a Castellciutat (lloc on va néixer). Era de Cal Moles. La casa pairal a Andorra era situada on darrerament hi havia l'Hotel Mirador.

El meu pare va anar a treballar durant un temps al Banc Urquijo Català de Barcelona per tal de preparar l'obertura de la primera oficina de Banc Agricol i Comercial d'Andorra que es faria a de Sant Julià de Lòria. Es va obrir en aquesta localitat perquè la carretera que estava millor per contactar amb els països veïns era la de Sant Julià direcció la Seu d'Urgell. Cal esmentar que a Andorra, durant aquella època, pràcticament no hi havia res; quan algú volia anar al metge, volia comprar alguna cosa que sortia una mica del normal... se n'anava a la Seu.

El Banc es va crear el 30 de desembre de 1930 i va començar a funcionar els primers dies de l'any 1931.

Durant les primeres èpoques, tenien un corresponsal a Espanya. Després es va tenir un corresponsal a França (París) i a poc a poc es va ampliar la xarxa de corresponsals.

Els procediments eren molt rudimentaris. Per enviar els diners a Espanya era fàcil, però enviar-los a França, sobretot a l'hivern, era complicadíssim. S'enviaven per tren des de la Tor de Querol. Per arribar a aquesta població, es feia en cotxe menys durant l'hivern, quan moltes vegades havien de passar el port a peu amb els diners dins de motxilles (ho feien persones de molta confiança, però sempre comportava un perill).

Manel Cerqueda Escaler

Fotografia cedida per la família Cerqueda.

? - Ricard Salvadó - Josep Montero - Josep Porqueres

Plantilla de Banc Agrícola i Comercial d'Andorra S.A a principis dels anys 1950, oficina de Plaça Rebés - Casa Guíllemó a Andorra la Vella

Fotografia cedida per la família Salvadó.

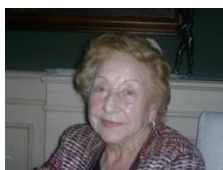

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

Van venir molts obrers andalusos i, com que no hi havia gaires hotels, s'hostatjaven a les cases particulars. Us explicaré una anècdota que fa morir de riure:

A les Bons, la mare d'en Marsal en tenia dos o tres, d'obers. Els feia el menjar, els rentava la roba, dormien a casa seva i cada mes cobraven alguns cèntims. Un dia, la mare del Pallàs venia de munyir les vaques i va omplir massa la lletera i la llet anava regalimant. Al passar per davant dels obrers que vivien a casa la mare d'en Marsal, aquests li van dir: "Señora, se le está derramando la leche", i ella diu: "Quin francès més serrat!" Penseu que abans no es sentia parlar gens l'espanyol.

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

Els treballadors de FHASA van voler fer un vaga per reclamar les 8 hores de jornal i augment de sou. Hi havia un *vivales* que els ho va muntar tot i va programar una reunió a la plaça d'Encamp. La policia ho sabia i els van controlar.

Aquests treballadors havien pagat per fer un sindicat i quan es van trobar a la plaça es van adonar que aquell barrut havia fugit i es van trobar sols i sense diners. La policia els va dissuadir i els més revolucionaris van ser expulsats.

Pel que fa a les carreteres, eren de terra, no estaven asfaltades. He de dir que nosaltres continuàvem pujant i baixant a peu, ja que en aquella època no hi havia cotxes.

Recordo quan vaig anar a la boda de la meva germana, a l'Ospitalet, i a mig dinar es va posar a nevar. Queien uns flocs de neu que semblaven cotó fluix. Jo patia pel meu pare, que tenia els seixanta anys ben complerts. Un noi de cal Sigarró, que era molt maco, ens va dir de marxar, ja que el camí podria ser difícil. Imagina't fer el trajecte amb les sabates de mudar. Vam acabar ben xops.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Durant les obres de FHASA, la meva mare, com altres famílies d'Encamp, per guanyar una pela, tenien de pensionistes els obrers.

Entre aquests hi havia en Vicenç Marsal, el meu pare. De professió era paleta i va pujar a Andorra per fer els murs de sosteniment de les carreteres.

Josep M. Mas Pons

Nascut l'any 1927

El tema de FHASA el vaig viure molt superficialment. Sabia que l'estaven construint, però no recordo gaires coses. Moltes famílies del poble van agafar obrers a pensió. A casa meva hi havia dos gallecs que ens pagaven una pensió. Cada dia marxaven amb un llum de carbur que utilitzaven per il·luminar-se dins el túnel.

Tinc present la gran explosió del material que tenien dipositat al bosc de les Llaus o al bosc del Tosquer. Va tremolar tota l'escola. Ens van fer sortir d'estudi i tota la gent pujava cap al lloc del sinistre. Ens van dir que havien arreplegat els cossos a trossos i van fer uns taüts, però a dins no hi havia ni una tercera part del que pesava una persona.

1933

- *Hitler és nomenat canceller.*
- *Alemanya abandona la Societat de Nacions.*
- *El jovent andorrà entra al Consell per demanar el dret de vot als andorrans majors de 25 anys.*
- *Construcció del canal de les Pardines.*

1935

- *Concessió de Ràdio Andorra.*

1936 - 1939

- *Guerra Civil espanyola.*

1939

- *Comença a emetre Ràdio Andorra.*
- *Inici de la Segona Guerra Mundial.*
Alemanya ataca Polònia.

1940

- *Invasió de França.*
- *Atacs aeris sobre el Regne Unit.*

1945

- *Rendició d'Alemanya.*
- *Bombes atòmiques sobre el Japó.*
- *Creació de l'ONU.*

1935

Concessió de Ràdio Andorra

Postal publicitària del centre emissor de Ràdio Andorra, anys 40

Elena Picart Sánchez

Nascuda l'any 1929

El pare era amic del senyor Puiggròs de Barcelona (casat amb una noia de Sant Julià), i del senyor Tremoulet (francès), els quals volien crear Ràdio Andorra.

Crec que el terreny on van construir l'edifici era del meu pare, que va treballar al costat del senyor Puiggròs; feia d'home de confiança i dirigia una mica. Van començar a emetre i en poc temps es va sentir pertot arreu.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Els fundadors van ser el senyor Puiggròs i el senyor Tremoulet, els quals van obtenir una concessió per part del M. I. Consell General.

Va ser un esdeveniment important. Hi va treballar molta gent d'Encamp. L'encarregat d'obra, durant la construcció, va ser el Josep Mas de Cal Pere de l'Oros.

La societat SOFIRAD, propietària de Ràdio Montecarlo i Ràdio Europa I (alemanya), va voler entrar a Ràdio Andorra i es van posar en contacte amb els socis, però no van arribar a cap acord. Llavors van crear Sud Ràdio. Preveien la repercussió que això podia tenir, Ràdio Andorra es va unir amb la societat espanyola de radiodifusió i van obtenir una concessió per a vint anys.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

Es va fer el 1937, quan a Andorra hi havia molts refugiats que van ajudar en la seva construcció. El pare del Mas era un dels encarregats, era ell qui contractava la gent. El meu pare no hi va col·laborar, ja que estava treballant en la del Rosaleda.

Josep M. Mas Pons

Nascut l'any 1927

El senyor Tremoulet va ser el fundador de Ràdio Andorra. Va aprofitar la concessió que tenia una noia de Sant Julià anomenada Vila, de Cal Punes, que estava casada amb el senyor Puiggròs de Barcelona o de Badalona.

El meu pare, el van agafar com a capatàs de l'obra. Van començar amb set o vuit homes exiliats de la guerra espanyola, que van fer el mur després d'haver barrinat tot el roc (el roc del Pui d'Encamp).

El senyor Puiggròs explicava que la construcció volia copiar façanes d'Andorra i en particular la de la Casa de la Vall, l'església de Santa Coloma, l'església de Meritxell...

Van arribar a tenir una plantilla de 120 o 130 homes. Tenien un grup de ferrers, un de fusters, un de picapedrers... Els guixaires els van fer venir de Tolosa. Alguns d'aquests obrers portaven oli, vi i queviures, però no ho feien amb gaire llibertat; semblava que fos una mena de racionament.

Els obrers que tenien ofici (paletes, fusters...) baixaven amb camió a menjar a Escaldes, ja que la major part vivien a baix. La resta de personal, si volien baixar ho havien de fer a peu, però com que no tenien temps suficient, s'havien de portar la berena i dinaven aquí dalt.

Un cop construït l'edifici, van demanar al meu pare si es volia quedar com a conserge i, com que la vida dels pagesos no era gaire favorable, es va quedar a treballar a Ràdio Andorra.

Sempre va procurar no haver d'anar a viure a l'edifici i el pis que estava preparat per al conserge el van utilitzar per als tècnics. Però quan van venir els gendarmes per determinats problemes que no recordo gaire bé, s'hi va haver de quedar molts mesos a dormir.

Recordo haver sentit a dir que tenien uns papers amagats al sostre i que un dia van desaparèixer (el meu pare sabia quan els van portar, però no quan se'ls van emportar).

Les primeres emissions de ràdio comencen l'any 1939 i ho fa un senyora ben plantada que va venir de Badalona (em sembla que el senyor Puiggròs tenia una ràdio en aquesta localitat). Després va entrar la Victoria Zorzano, que es va fer famosa per l'“Aquí Radio Andorra”, i posteriorment es buscava noies que n'imitessin el to de veu per tal de continuar amb la frase famosa.

Ràdio Andorra va tenir èxit pels programes variats que feien i per la potència que tenia. Es podia rebre fins a Moscou. Recordo haver sentit que s'havien rebut cartes de l'entitat que encara existeix avui en dia i que s'ocupa de les freqüències en què es manifestava una queixa d'una emissora propera a Moscou que estava en la mateixa freqüència i demanava a Ràdio Andorra de variar-la per tal de no interferir en les seves emissions.

Roc Torres Rossell
Nascut l'any 1935

De Ràdio Andorra, recordo que hi va néixer el Pere Besolí. El fet de néixer allà va ser degut al fet que, durant l'aiguat de 1937, molta gent s'hi va refugiar, entre la qual hi havia la seva mare, embarassada i en el tram final de la gestació.

Vista de Ràdio Andorra.

Postal publicitària del centre emissor de Ràdio Andorra.

Postal publicitària de Ràdio Andorra.

Fotografies cedides pel senyor Jean François Poux.

Postal publicitària de Ràdio Andorra.

Fotografia cedida pel senyor Jean François Poux.

Andorra i Escaldes vistes des d'Engolasters. 1936

Fotografia cedida per la senyora Janette Falques.

Santa Eulàlia d'Encamp, 1937-1938

Fotografia cedida per la senyora Janette Falques.

*El Lloset, 1937-1938
Henri tenia uns 6 anys*

Fotografia cedida per la senyora Janette Falques.

1936-1939

Guerra Civil espanyola

Elena Picart Sánchez

Nascuda l'any 1929

Durant la Guerra Civil espanyola, Andorra rebia aliment provinent d'Argentina, que eren aliments que s'enviaven a Espanya.

Jo era molt joveneta, però en cap moment vaig passar por o angoixa.

Una vegada, algú d'Espanya va demanar al meu pare d'ajudar a passar un Borbó cap a França i el pare el va ajudar mitjançant el senyor Candela de Meritxell.

Un cop va ser a França, aquell senyor, que jo no coneixia de res, ens va venir a veure, a mi i a la meva germana, al col·legi de Tolosa on el pare ens havia portat a estudiar el batxillerat, i ens va obsequiar amb un rosari de Lourdes fet de plata i nacre en agraïment a l'ajuda del pare. Cal dir que les monges ens van fer arreglar i pentinar tot dient-nos que algú molt important ens venia a veure.

Encamp, entre 1937 i 1938, presa des del cementíri

Fotografia cedida per la senyora Janette Falques.

BANC AGRICOL I COMERCIAL D'ANDORRA, S. A.

CAPITAL: 2.000.000 DE PESSETES

Domicili Social: Carrer Isidre Vaus - St Julià de Loria

Sant Julià de Loria, 15 de Maig de 1939

Distingit senyor :

Tenim l'honor i la satisfacció de comunicar-li que, havent acabat les anormals circumstàncies que ens privaren de realitzar totes les operacions bancàries, la necessitat de les quals en aquestes Valls, va motivar la creació d'aquesta entitat, a partir d'aquesta data tornarem a efectuar tota mena d'operacions de banca, canvi i borsa, per les quals donarem el màxim de facilitats i les millors condicions possibles, i especialment obrirem comptes corrents a la vista i a la plaça fixe en pessetes, francs i tota classe de divises.

En la confiança que seguirà honorant-nos amb les seves ordres, que mereixeran tota la nostra atenció, el saluden atentament.

BANC AGRICOL I COMERCIAL D'ANDORRA, S.A.

[Handwritten signature]
Director.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Molts dels obrers que teníem de pensionistes a casa estaven polititzats. Recordo que algun era de la CNT i que durant la Guerra Civil espanyola s'interessaven molt per totes les notícies que arribaven d'Espanya. Molts anys després, a dalt del cap de casa, hi vaig trobar un carnet de la CNT i un feix de bitllet rojos que no es van canviar en el famós *canje*.

Durant aquesta època, l'oli era escàs; venia de Sevilla en bidons de llauna de cinc litres. El pa de blat de moro estava racionat i el vi ni el vèiem, la resta d'aliments ens els fèiem a casa i podíem subsistir amb molta tranquil·litat.

Josep M. Mas Pons

Nascut l'any 1927

Durant la Guerra Civil espanyola no tenia gaire por, ja que, amb l'arribada dels gendarmes, hi havia molt control. Els gendarmes eren a tots els pobles.

Recordo perfectament que cada tarda es sentien els bombardejos. Tothom en parlava. Sentíem bum, bum; es comentava que eren els bombardejos. Nosaltres no ho vam poder anar a veure mai perquè érem molt joves.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

Durant la Guerra Civil espanyola van pujar molts refugiats. A casa en teníem quatre: un de Tàrraga, un de Figuerola i dos d'Hostafrancs. Un cop eren aquí miraven de trobar feina i viure com podien.

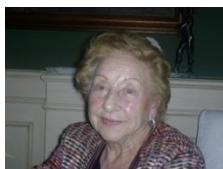
Recordo l'arribada dels gendarmes francesos. Van venir el 1933.

1937

Els aiguats

Entrada d'Escaldes-Engordany després dels aiguats del 1937

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

Va ser el dia de la Fira d'Andorra. Els dies anteriors plovia amb poca intensitat, però aquell dia es va posar a ploure fort, fort. El mal el va fer el riu Aixec, on van a parar una colla de rius: el de la Molina, el dels Cortals...

Al voltant de les cinc de la tarda, semblava que se n'anava tot. Les cases de l'altre costat de la plaça van marxar totes. Van caure setze edificis, i sort que va ser a la tarda que, si arriba a ser a la nit, s'emporta mig poble.

A la cort de Ca l'Oros hi havia una vaca que, pobreta, va baixar amb l'estaca al coll, amb uns brams molt forts. També baixaven, riu avall, els porcs, les gallines...

La meva amiga Rosita Casal va perdre la casa de Ca la Tona. Ella era a casa els seus oncles (que eren una gent molt maca). La casa on eren les monges (el col·legi) també va ser arrossegada.

Del cafè del Lluís (qui després va ser el meu home) no en va quedar res. Ell, en veure que el riu es desbordava, es va posar roba vella i va anar a treure el bestiar que tenia a la borda vella.

Allà hi tenia un matxo i va pensar que se li ofegaria. El va fer sortir cap al Pedral per la porta del darrere i, mentre l'animal pujava camp amunt, va mirar cap a les cases, va veure una polseguera i poc després ja no n'hi havia cap. Va veure com es quedava sense res, que l'aiguat s'emportava casa seva i les del costat. No li va quedar res, ni un cèntim, ni poder-se canviar uns mitjons.

Alguna gent va poder treure els cèntims i alguns objectes de la casa, però d'altres no van poder treure res. No es pensaven pas que succeiria aquell desastre. Van deixar la casa tancada i van marxar moguts per la por.

Nosaltres estàvem tancats a casa, Cal Salvador. La meva mare estava malalta i no vam poder sortir i, quan ens en vam adonar, ja teníem l'aigua a sobre. Vam tancar la porta. Les pedres picaven pertot arreu. La mare ens deia que marxéssim i que la deixéssim sola, però de cap manera la vam voler deixar. Si marxava la casa, hauríem marxat tots amb ella.

Poc després vaig sentir que parlaven al darrere de casa i vaig treure el cap per la finestra. En veure'm em van demanar: "Què feu aquí?", i els hi vaig explicar el problema de la mare. Van entrar pel darrere dels corral·ls, que llavors els tenia el Moretó, i com que hi havia una porta que comunicava dins de casa van picar, vaig obrir i vam poder treure la mare embolicada en una manta; la van portar a Cal Jaume del Tremat. Quan l'aiguat es va acabar, la casa encara hi era, però plena de terra i fang fins a dalt de tot de les escales. Per treure tot allò ens va costar una barbaritat.

Totes les patates van quedar sepultades, la llenya no es podia fer servir..., però no va passar res de dolent.

Joan Bellera Píera
Nascut l'any 1.933

*J*o vivia a la casa dels empleats de la central de FHASA i durant els aiguats ens vam traslladar a la central durant uns dies. Recordo que el senyor Castellet (el pare de l'Enric Castellet), que també vivia a la casa dels empleats, estava malalt i el van traslladar amb una llitera. Dormíem a les oficines de la central.

Gràcies a un roc gros que desviava l'aigua, els edificis de FHASA no es van veure afectats per l'aiguat. Va desaparèixer un galliner i poca cosa més.

L'endemà dels aiguats, el meu pare va haver de baixar a Escaldes a buscar pa i llet; jo el vaig acompanyar. Quan vam arribar al coll de Caldes vam veure com un tros del camí ral estava mig trencat. Vam saltar per allà i vam anar fins al Paulet, on hi havia el pont de la Tosca, i d'allà cap a comprar el pa. El pont del Madriu feia de trampolí de l'aigua.

Encamp després dels aiguats, 29 d'octubre de 1937

Fotografia cedida pel senyor Joan Bellera.

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

Era a la tarda. Baixava una quantitat d'aigua terrible. Vam veure baixar una vaca de Ca l'Oros, ja que l'aigua es va emportar l'era i la cort i poc després va arrossegar totes les cases del costat, fins a Cal Forner. També vam veure baixar algunes oques.

Teníem molta por, era una cosa terrible.

Ens van dir que hi havia perill a la Canadilla del poble d'Encamp. L'aigua arribava sota l'església i es va fer un remolí que va fer pensar que l'església estava en perill i per això van agafar el sagrari i el van portar a la rectoria.

Del poblet d'Encamp fins a la Molina, tot era aigua.

Gràcies que tot això passés a la tarda, perquè si hagués passat a la nit hauria agafat molta gent. En ser a la tarda, la gent se'n va adonar i la gran majoria van anar cap a l'emissora de Ràdio Andorra a passar la nit. Una minoria es va allotjar a casa d'algun familiar.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Érem a les Bons. Hi havia una palanca de fusta, allà on hi ha el pont, i l'aigua va pujar tant que la tocava. Nosaltres ens ho miràvem i va passar el vell Toles pel pont i ens va dir: "No tingueu por, que això és resistent (inclús saltava a sobre per demostrar-ho); no passarà res." Encara no havia fet deu metres que tot allò va marxar. Va quedar ben blanc.

Després vam anar a dalt de les Bons i miràvem que succeïa a la part de baix. De tant en tant, vèiem una polseguera enorme que era de les cases que s'esfondraven.

La gent d'Encamp va ser evacuada i la van portar a Ràdio Andorra. ja que era un lloc que estava protegit de l'aigua (és sobre un turó).

Va baixar una vaca de Ca l'Oros. La van arribar a treure i se la van menjar.

Josep M. Mas Pons

Nascut l'any 1927

Dies abans amenaçava pluja, fins al punt que jo, amb deu anys, no vaig voler quedar-me a casa. El soroll de les roques al riu em feia por. Semblava com si se'ns hagués d'emportar a tots. Per això em van portar a casa dels parents, al Tremat, vora de Cal Joan Antoni. Allà no se sentia res.

El dia 27 d'octubre de 1937, que per cert era la Fira d'Andorra, la gent vigilava el riu dels Cortals. La gent sempre havia temut el riu Aixec.

La meva mare va dir de treure tot el que poguessin i el que pesava massa ho van posar al pis de sobre perquè l'aigua no arribaria més amunt del primer pis.

Tot va anar molt ràpid. Devia començar a emportar-se les cases a les tres de la tarda i a les sis, quan l'aigua ja anava de baixa, es pensaven que Casa Comuna i Cal Pere de l'Oros no marxarien, i al final se'n van anar.

Casa Comuna va marxar en part, tota la paret que donava al carrer Major, davant de Cal Sastrico; hi havia un santcris penjat i aquella paret no va caure.

Molta gent va anar a Ràdio Andorra, que estava en construcció, ja que van pensar que aquell roc era més segur. Des d'allà van veure baixar la vaca de l'Oros, que baixava estacada amb la menjadora i tot. La van arreplegar i en van menjar la carn. La meva dona era una de les persones que van anar a Ràdio Andorra.

1939-1945

Segona Guerra Mundial

1939	<i>Pacte germano-soviètic.
Alemanya ataca Polònia.
Comença la guerra.</i>
1940	<i>Invasió de França.
Atacs aeris sobre el Regne Unit.</i>
1941	<i>Atac alemany a l'URSS.
Atac japonès a Pearl Harbour.
Entrada dels EUA en la guerra.</i>
1942	<i>Expansió japonesa al Pacífic.
Derrota alemanya a Àfrica.</i>
1943	<i>Derrota alemanya a Stalingrad.
Derrota d'Itàlia.</i>
1944	<i>Desembarcament aliat a Normandia.
L'exèrcit soviètic a Polònia i Romania.
Derrota japonesa a les Filipines.</i>
1945	<i>Rendició d'Alemanya.
Bombes atòmiques sobre el Japó.
Creació de l'ONU.</i>

Elena Picart Sánchez

Nascuda l'any 1929

Quan érem al col·legi de monges de Tolosa estudiant el batxillerat, els alemanys van envair França i el meu pare ens va venir a buscar per anar cap a Andorra. Vam passar la frontera just abans que la tanquessin i fos controlada pels alemanys.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Durant la Segona Guerra Mundial estava intern a Prada, on estava estudiant. Vam passar molta gana. No hi havia gaire menjar. Les patates eren molt escasses i les substituïen per *topinambour* (nyàmeres), un tubercle semblant a la patata, però amb un gust molt dolent.

Cada dia menjàvem el mateix, carotes i nyàmeres. Vam fer una vaga per protestar del menjar i el director del col·legi ens va dir que havia aconseguit un sac de patates per a tota l'escola; imagina't què pot ser un sac per tot un col·legi!

Les classes continuaven igual i amb tota normalitat. França estava ocupada, però el front era lluny. Als alemanys, els vam veure al final.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

Durant la Segona Guerra Mundial van venir per segona vegada els gendarmes francesos capitanejats pel Coronel René Baulard. S'hostatjaven al Rosaleda.

Quan el bisbe es va assabentar de la seva arribada, va fer pujar la Guàrdia Civil, que a Encamp es van instal·lar a l'Hotel Alís. En un principi, ningú sabia quina era la missió de cada un i es notava una tensió enorme.

Els refugiats de guerra estaven una mica acollonits. Al final, la bona convivència va regnar entre gendarmes i guàrdies civils.

Roc Trullà Bonet

Nascut l'any 1928

Quan tenia uns dinou anys, feia de vaquer juntament amb el meu germà. Guardàvem la vacada d'Encamp tot cobrant unes dinou mil pessetes entre tots dos.

Quan es fonia la neu, cada pagès portava les seves vaques a la Burna (a prop de l'entrada del nou túnel d'Envalira). Cada dia les deixàvem pasturar, les controlàvem totes, i a la nit les tancàvem a la pleta de la Burna. El 14 d'agost les passàvem pel Cubil cap a Encamp (les deixàvem a dalt de tot del Cubil, a la vessant d'Encamp) i així nosaltres podíem assistir a la festa major.

Quan ens passejàvem pel Pas de la Casa i ens apropàvem a la duana, els alemanys que havien ocupat França ens deien: "Nix caputen", segurament dient "nichts verboten", que vol dir 'prohibit' o 'no autoritzat', i nosaltres marxàvem sense dir res.

Al final de l'estiu, un cop havíem cobrat, pagàvem les compres que ens havien fiat les botigues.

Pepo Pírot i les seves vaques al Lloset, 1945

Fotografia cedida per la Sra Janette Falques.

El Tremat, 1945

Fotografia cedida per la Sra Janette Falques.

Vista d' Encamp des del Llöset, 1945

El's estanys Pessons 1945-1946

Fotografies cedides per la Sra Janette Falques.

Jugant a la pinyata durant la festa major d'Encamp, 1946

Ball de festa major a la Plaça de Mosquera, 1946

Fotografies cedides per la senyora Janette Falques.

Els maquis

“Un cop acabada la Guerra Civil espanyola (1939) apareix un moviment de guerrilles antífranquistes. Amb l’alliberament de França per part dels aliats (1944), l’entrada d’homes des de la part francòfona s’incrementa i el maquis agafa un ressò important.”

“Eren comunistes i anarquistes escapats de la Guerra Civil espanyola que volien derrocar Franco.”

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

Al meu home, el Lluís, li baixaven a la nit i li demanaven cafè i coses de menjar. Bé, més que demanar, ho exigien!

Els maquis eren a la muntanya. A les Pardines hi havia un camí que es va fer quan FHASA, on passaven les vagonetes que feien el tub que porta l'aigua. Els maquis l'aprofitaven per passar-hi. Algunes vegades, durant el dia, veies fum que sortia de les Pardines.

Una vegada, el meu pare i el Magre van anar a fer llenya a sota de les Pardines i encara no s'havien tret la motxilla de les esquenes quan van baixar dos maquis armats amb una carrabina i els van demanar què feien. Ells van contestar que tallaven llenya. "Aquí, ni llenya ni històries", van contestar els maquis, "marxeu cap al poble de seguida i pobres de vosaltres que digueu res del que heu vist, perquè us matarem". En girar-se i veure una estesa de maquis que feia por, van baixar ben esfereïts.

En arribar a casa, ens ho van explicar, però ens van demanar que no ho diguéssim a ningú. Gràcies a Déu, no va passar res.

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

Quan em vaig casar amb el nen de Cal Maset, vaig anar a viure a les Bons. Els maquis passaven per allà i anaven ben armats. Un dia van anar a Cal Cotxa per veure si els volien donar esmorzar i el nen de Cal Cotxa els va fer venir a Cal Maset (érem veïns), i quan vam veure aquelles cares... Sí, sí, els vam donar esmorzar. Tots portaven arma, però no ens van fer res, només ens van obligar a donar-los menjar.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

El Toles m'havia parlat dels maquis que passaven per Engolasters, però jo només els vaig veure a Prada, on es passejaven pels carrers amb armes i uniformes. Hi havia maquis francesos i espanyols.

De Gaulle els va desarmar i els va posar en quarters. Al costat del nostre col·legi n'hi havia un i havíem fet intercanvi de tabac amb els maquis, als quals vam acabar coneixent.

Anys després, tot passejant per la Seu d'Urgell, em vaig trobar amb un dels maquis que vaig conèixer a Prada i em va demanar que no digués res del seu passat.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

A Encamp no hi havia maquis. Si que n'havia sentit parlar, però mira que nosaltres caminàvem per totes les muntanyes i mai no en vam veure cap.

Roc Torres Rossell

Nascut l'any 1935

A Cal Rossell tenien un home gran nascut a Músser, a vora de Martinet, anomenat Joan Bigordà. En Joan era refugiat de la Guerra Civil espanyola i feia de pastor. Cada matí pujava als Cortals amb el bestiar i a les nits tornava a baixar al poble.

Una nit, quan va arribar a casa, va explicar que, mentre estava guardant el bestiar a dalt als Cortals (on actualment té el xalet el meu cosí, en Roc Rossell, allà al cap del roc), va veure passar una colla de gent (els maquis) que havien travessat els Cortals i van entrar cap a dins del bosc i cap a les Pardines, direcció al llac d'Engolasters. Devien venir per Envalira o del Forn. Estava espantat d'haver vist tota aquella gent amb fusells i ben armats.

Miquel Ton Martell

Nascut l'any 1924

Vaig néixer a Arcavell i durant l'any 1939 vaig anar a viure a Juverri, a Cal Guitart. Des de molt petit em dedicava al contraban juntament amb els meus germans. Portàvem coses d'Andorra a Espanya i a l'inrevés, i per això coneixia perfectament les muntanyes.

A Andorra, els maquis tenien contactes a l'Hotel Palanca de la Massana, a l'Hotel Espel d'Escaldes i a l'Hotel Pol de Sant Julià.

Miquel Ton i el seu cunyat

Un dia, el meu cunyat, que també estava ficat amb els maquis, em va demanar de portar un paquet acompanyat d'una consigna que era un dibuix en forma d'arcades (el receptor tenia l'altra meitat de la consigna per tal de fer les verificacions pertinents). El paquet s'havia d'entregar a l'Avelhanet (Lavelanet), a uns vint-i-set quilòmetres de Foix. El viatge, el vaig fer acompanyat d'un noi de Múrcia que també era maqui.

Quan vam arribar a l'Avelhanet i vam localitzar la casa del contacte, vaig veure que hi havia una creu i vam tenir una gran sorpresa quan vam descobrir que el contacte era el capellà del poble, un home bastant gran. Ens va demanar la consigna, va comprovar que coincidia amb la seva i va agafar el paquet sense obrir-lo davant nostre.

Ens va donar beure i menjar i ens va demanar què fariem i on aniríem, però nosaltres no li vam dir res, no fos cas que passés alguna cosa.

Un cop acabada l'entrega, vam anar cap a Foix i, a partir d'aquest moment, em vaig quedar a França formant part de les FFI (Forces françaises de l'intérieur). Cobràvem de l'exèrcit francès i, en contrapartida, els ajudàvem a combatre els alemanys. Hi vaig estar uns set anys i vaig ajudar a alliberar Foix.

El comandant de la segona companyia ens va dir de tornar a Andorra a buscar un home que era a l'Hotel Espel d'Escaldes. Així que jo i el meu company de Múrcia vam tornar a Andorra. Ja que era a prop de casa, li vaig dir al company que anava a veure la família a Juverri. Els meus pares volien que em quedés amb ells, però jo ja estava embolicat a les FFI i vaig tornar a marxar tot i que els pares es van enfadar.

Vaig anar a buscar el meu amic i vam anar a l'Hotel Espel a buscar l'home en qüestió. Li vam dir que teníem l'ordre d'acompanyar-lo fins a Foix i no va oposar cap resistència; crec que estava molt espantat. Ens va acompanyar sense cap mena de problema i quan el portàvem cap a França, a l'altura de Soldeu, vam trobar el control de la policia andorrana. Com que ens coneixien, no ens van dir res. Vam tenir sort, perquè portàvem pistola i ens haguessin pogut detenir. Aquesta persona sabia alguna cosa, però desconeix què. El vam portar a Foix i allí se'l van quedar i després el van portar a Tolosa. Vaig deduir que es podria tractar d'un espia.

Un cop acabada la Segona Guerra Mundial, els francesos ens fan fora tot convencent-nos que havíem de derrocar Franco. És en aquest moment quan em demanen de passar gent cap a Espanya per tal de muntar la resistència al Generalísimo. Com que sabien que jo havia fet de contrabandista i em coneixia bé les muntanyes, van decidir que fes de guia.

Com a màxim havia de fer tres viatges. Els dirigents ens deien per on havíem de passar, però jo no hi passava mai. Canviava la ruta per seguretat.

El primer viatge va consistir a anar a Andorra, juntament amb un amic de Manresa que també havia fet contraban, per tal de recollir una vintena de persones que estaven refugiades a la cova de la Margineda i portar-les fins a Berga. Anàvem ben equipats i armats. Jo portava sis bombes de mà i una pistola petita. No vam passar per Arcavell per no trobar-me amb la família i posar-los en un compromís.

Un cop vaig deixar el grup a prop de Berga, vaig tornar cap a Foix tot passant per Andorra i sense anar a veure els pares. Al segon viatge portava unes quinze o vint persones i vam sortir amb el grup des de Foix. També els portàvem cap a Berga.

Quan vam arribar a Tor, necessitàvem queviures i vam anar a comprar a Cal Sansa (nosaltres no robàvem, el que fèiem era comprar i pagar els queviures). Algú del poble ens va denunciar a la Policia Militar (aquells que portaven una franja vermella a la gorra) i em van agafar juntament amb el meu company (els dos guies) prop de les mines. La resta del grup es va amagar i es van espavilar sols.

Ens van interrogar i em van donar vi barrejat amb gasolina. Quina mala estona vaig passar! Em van haver de portar a l'hospital de la Seu d'Urgell, on em van fer un rentat d'estómac. Després em van portar a la presó de Lleida, on vaig estar a la infermeria i, passats uns quinze dies, em van traslladar a la presó Modelo de Barcelona, on hi havia una gran quantitat de detinguts, fins al punt de ser vuit o deu persones per cel·la. Hi vaig estar un any, aproximadament. Després ens van portar a Santoña, a la província de Santander. Allà hi havia un oficial de presons que em cuidava molt bé i em donava part del seu menjar. També em portava el diari. En aquesta última presó hi vaig estar uns set anys. En sortir vaig anar cap a Coll de Nargó, on vaig trobar feina (cal dir que la Guerra Civil espanyola ja s'havia acabat).

Durant tota la meva època de maqui, no vaig tenir cap contacte amb els maquis que passaven per Encamp, però sí que et puc dir que n'hi havia. El seu contacte se'l coneixia com "el Caracremada". També puc dir que "la Pastora" era un altre contacte dels maquis.

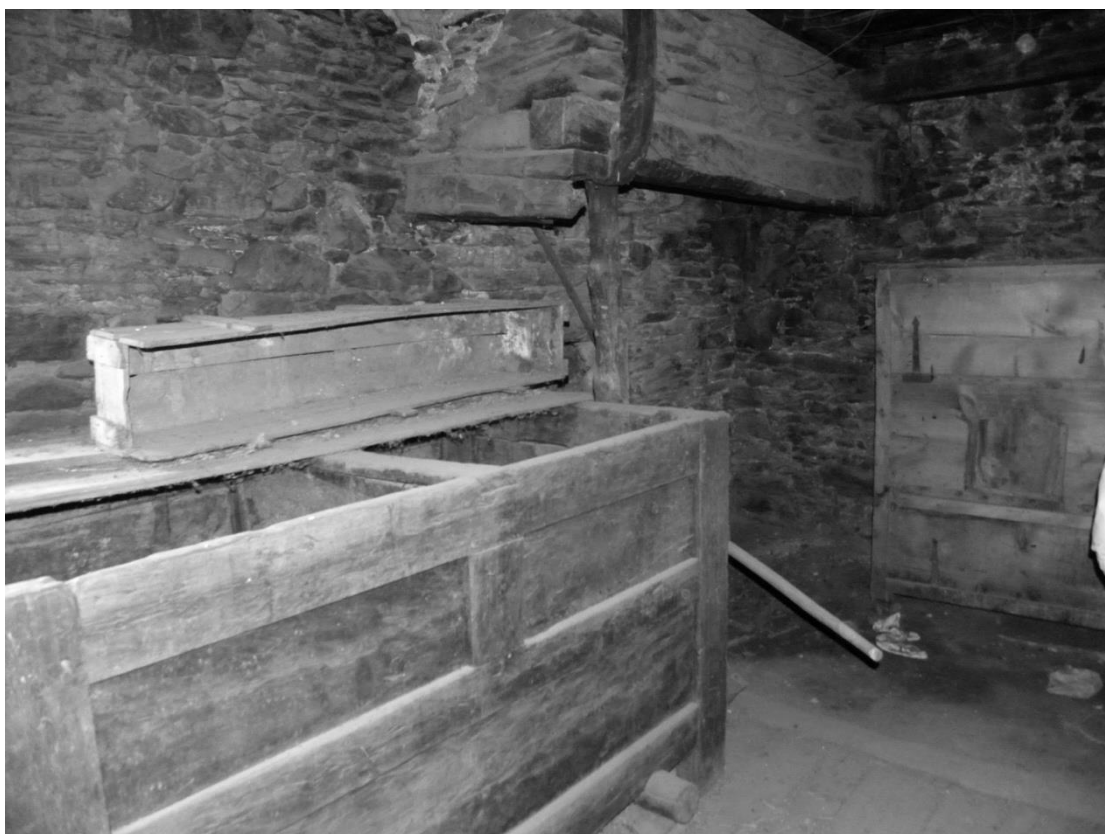
Contrabandista anant cap a França, anys 40
Fotografia cedida pel senyor Joan Bellera.

1943

La mort del Gastó

Cal Gastó de la Costa o el Mas de la Costa

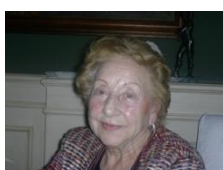
Fotografies de l'interior de Cal Gastó de la Costa

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

Era un xicot que no estava gaire bé del cap. El van condemnar a mort a la plaça d'Andorra. Hi va haver policies que van renunciar perquè no van tenir valor per matar-lo.

Virginia Marimon Rogé

Nascuda l'any 1917

El cas més greu que recordo és la mort del Gastó. Quan hi va haver el judici i l'execució, la meva mare no va voler que hi anés. Ningú ens va obligar a anar-hi, hi va anar qui va voler.

Roc Trullà Bonet

Nascut l'any 1928

Recordo perfectament l'afer de la mort del Gastó de Canillo. Va matar el seu germà per qüestions d'herència i va ser executat.

Als alumnes de l'escola espanyola, ens van obligar a baixar a Andorra la Vella a seguir la lectura de la condemna que es va fer a la plaça Rebés. El condemnat anava lligat amb una corda i amb dos policies al costat. Un cop coneguda la sentència, tothom el va acompanyar fins al cementiri, on el van afusellar. Abans d'executar-lo li van demanar quina era la seva última voluntat i va respondre que ell no n'havia demanat cap al seu germà.

L'execució la van dur a terme set policies, però només un tenia la bala, els altres sis duïen bales de fogueig (aquesta era la manera de no saber qui l'havia mort).

Fotografies de l'habitació on dormien e Pere i l'Antoni Areny

Joan Bellera Píera

Nascut l'any 1.933

Jo anava al col·legi d'Escaldes, amb els frares (pares benedictins de Montserrat). Al matí ens van dir que havíem d'anar cap a Andorra per veure l'execució d'un home que havia assassinat el seu germà. Tots dèiem: "Va, anem-hi, que diuen que l'han d'afusellar!" Es va muntar un enrenou... Imagina't tota la canalla parlant d'aquest tema!

Ens van fer formar i sortir en ordre per dirigir-nos a peu cap a Andorra. Quan em vaig adonar que a la porta no hi havia cap frare, vaig tirar carretera amunt, cap a l'esquerra, direcció FHASA.

Em vaig presentar a casa i la mare es va estranyar de l'hora que arribava (cal dir que jo pujava cada dia a dinar a casa). Li vaig dir que ens obligaven a anar a Andorra a veure l'execució d'un home. Ella em va demanar si m'havia escapat i no va trobar malament que no hi volgués anar.

Més tard, va arribar el pare. Ell sí que va presenciar l'execució. No em va renyar perquè ho va trobar com un cruel espectacle públic.

Recordo que, l'endemà, alguns nois es trobaven malament. Van quedar molt impressionats. Els van obligar a presenciar la sentència i l'execució i es veu que, després dels fets, alguns van rebre una plantofada perquè així se'n recordessin tota la vida.

Josep Marsal Riba

Nascut l'any 1931

Van fer passar la crida per totes les parròquies tot comunicant que a la plaça d'Andorra hi hauria el judici del Gastó. Jo era una criatura, però hi volia anar per tal de veure l'espectacle. La meva mare em va dir: "Te'n guardaràs prou d'anar-hi! Aquestes coses no són per a vosaltres. De cap manera hi aniràs!"

Roc Torres Rossell

Nascut l'any 1935

En aquells dies, la mare tenia un problema de salut i va anar a operar-se a Barcelona acompanyada d'una parenta de la Seu que era infermera. Mentre era a l'hospital va succeir l'assassinat d'en Gastó.

El pare i jo vam anar a sentir la sentència a la plaça Rebés. Un cop acabada la sentència, es va baixar en processó fins al cementiri a peu. Unes dones portaven un pendó que devia ser de la processó de Corpus; em sembla que era amb un Sagrat Cor. Mentre caminàvem, es resava el rosari, les lletanies dels sants, les absoltes, etcètera.

El van afusellar al cementiri d'Andorra. El van dur a sobre del cementiri, en una roureda i li van tirar el tret. Hi havia molta gent que va veure l'execució. Jo em vaig quedar a baix a la carretera mentre el pare mirava l'afusellament. Jo només vaig sentir els trets.

El pare m'hi va portar perquè sabés què passava si feies les coses mal fetes, però no em va deixar mirar l'execució; només volia que em servís d'escarment.

Inscripció sobre la porta d'entrada

Jordi Mas Bentanachs

Nascut l'any 1961

Descendent de Casa Gastó

Les primeres referències de Cal Gastó són les de sentir-ne parlar la meva padrina, l'Antònia Areny Baró, que va néixer a Civís i era filla d'en Gil Areny Duedra, un oncle dels quatre germans de Casa Gastó: el Ton, l'Antònia, l'Àngela i el Pere. Tots quatre eren fills del mateix pare, de l'Antoni Areny Duedra. El germà gran, en Ton, era fill de la primera esposa, la Rosa Baró Duró, de Cal Sinfreu de Civís. Els altres tres germans eren fills de la segona esposa, Josepa Aleix Solsona, de Cal Pauet de les Escaldes; per això el segon cognom era diferent.

De fet, aquesta família havia tingut nou fills, dos del primer matrimoni i set del segon. El fred, la manca de medicaments i les condicions de vida de finals del segle XIX i començament del XX provocaven la mort de molts infants als primers mesos o anys de vida. Així, dels nou fills, cinc van morir durant la infantesa.

La meva padrina explicava que Cal Gastó era una casa de pagès de més amunt de Canillo, on els prats eren molt pendents i les feixes planes escasses. Aquest era un comentari recurrent quan la visitaven els parents de Canillo a la casa on ella es va casar, la Borda Blanca, on els prats, com en altres cases de la ribera de la Seu, eren molt més plans i de regadiu. D'acord amb les circumstàncies de l'època i el fet de viure a l'alta muntanya, les condicions eren dures i amb un *modus vivendi* molt auster.

La padrina, quan parlava del dia de la lectura pública de la condemna del seu cosí, ens deia que va ser un dia de molta esgarripança interior. Va anar a la plaça Benlloch per tal de seguir tot el procés i va poder comprovar, en primera persona, aquell silenci sepulcral durant tota la lectura de la sentència i un silenci encara més intens, que recorden segurament tots els qui hi van ser presents, quan es va demanar si algú volia dir alguna cosa a favor del condemnat i ningú es va atrevir a dir absolutament res, tot i conèixer les lleis del país segons les quals, si algú hagués demanat clemència, no se l'hauria afusellat.

Aquest silenci tan intens, que es podia tallar amb un ganivet, va ser un record que sempre va tenir molt present.

També em parlava de l'única germana que havia quedat viva l'any 1943, l'Àngela. Ella ens deia que tenia una malaltia mental greu i que, per aquest motiu, va haver de ser ingressada poc

després dels fets dels seus germans en un hospital psiquiàtric de Barcelona del qual ja no va sortir i on va morir el juliol de 1980. Durant els anys que va estar ingressada, ens va explicar que l'havia visitat diverses vegades i que passejaven pels jardins de l'hospital frenopàtic de Barcelona tot recordant els temps d'abans i els seus paisatges d'Andorra.

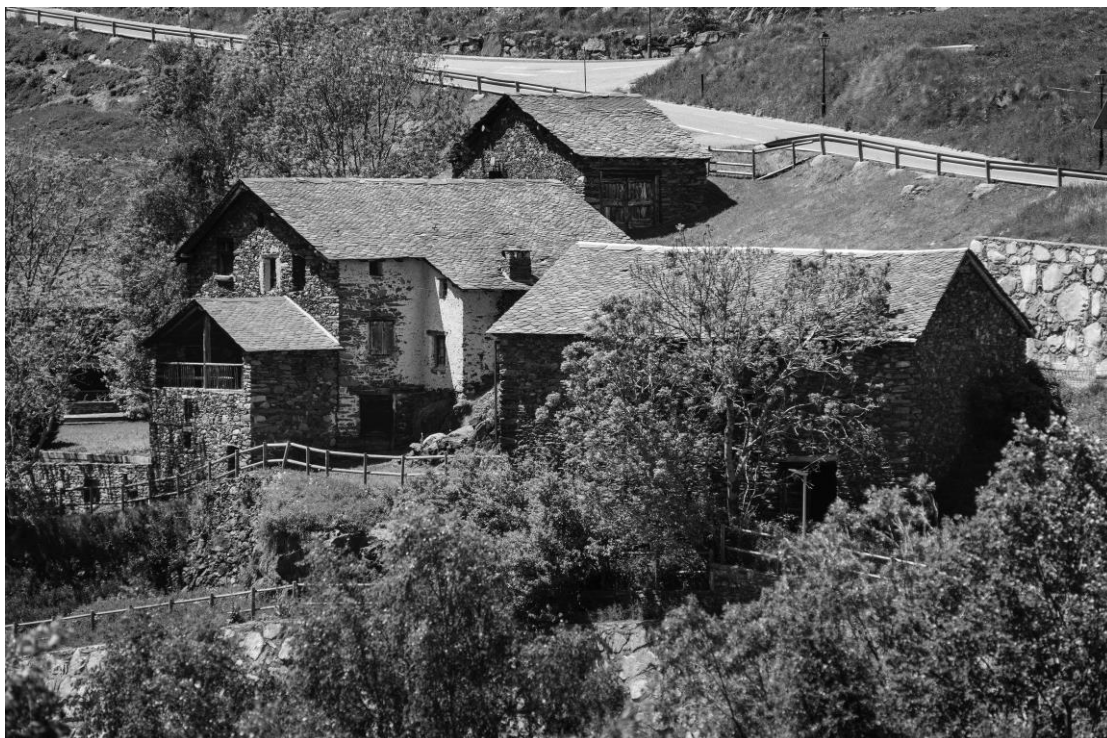
Des de la distància del anys transcorreguts, si em demaneu què em sembla tot el que va succeir, us diré que tot plegat va ser un gran disbarat. Disbarat el fet de la mort del germà i disbarat jurídic i humà com les autoritats i la societat andorrana del moment van tractar el cas.

Cal tenir present dues dades: una, que el germà petit, el Pere, el que va ser condemnat a mort amb 29 anys, patia segurament la mateixa malaltia que la seva germana Àngela, esquizofrènia. Aquest fet no va ser investigat, malgrat els indicis d'alteració de les facultats mentals que es reconeixen en la sentència i, per tant, tampoc tingut en compte per les persones constituïdes en el Tribunal que van decidir aplicar la pena capital.

La segona dada important és que no hi va haver cap judici pels fets ocorreguts, malgrat viure a l'any 1943, en ple segle XX. Tot el que es va fer a partir del fratricidi, l'1 d'agost de 1943, fins al 18 d'octubre del mateix any, dia de l'afusellament, s'assembla més a si haguéssim viscut al segle X que no pas en ple segle XX.

Escopeta de Cal Gastó amb la qual, probablement, es va perpetrar l'assassinat

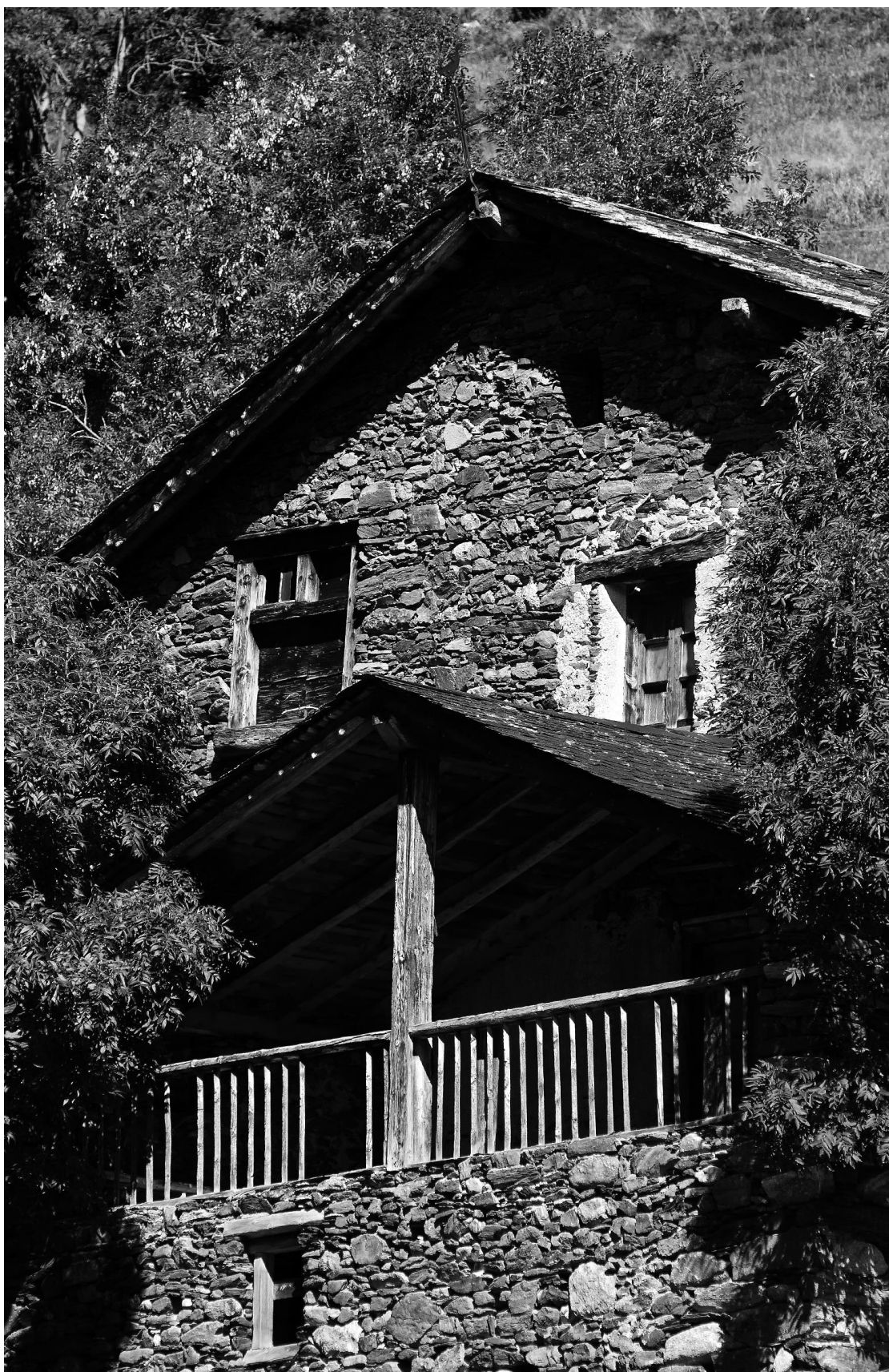
Mas de la Costa o Casa Gastó

Faig aquestes afirmacions després d'haver consultat l'expedient que es troba a l'Arxiu Nacional, on es pot comprovar que, després de dos interrogatoris molt simples fets pel cap de la Policia, es conclou, per part de les persones constituïdes en Tribunal i, per tant, amb un cert nivell cultural, sense mediar cap més interrogatori ni l'existència de cap defensa per part de l'acusat, que la pena capital era la solució al fratricidi.

Un error enorme de la societat andorrana de l'època, de les autoritats, del copríncep nomenat recentment...

Només un acte d'humanitat es coneix d'aquells dies: la renúncia del policia Pere Canturri a formar part del sometent d'afusellament. Acte d'humanitat que li costà la feina. Les autoritats del moment no van acceptar el desafiament.

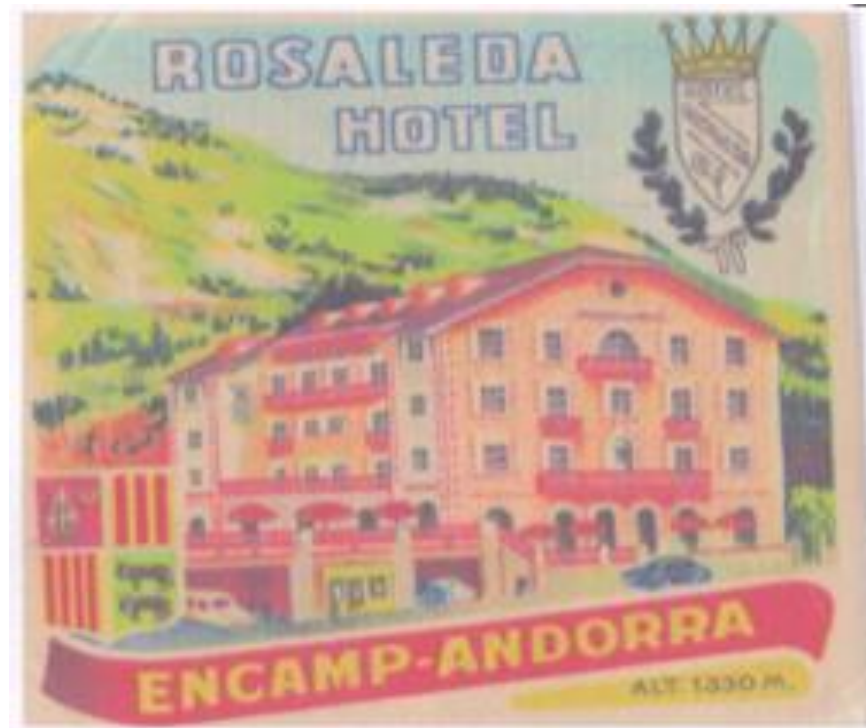
Aquest és un exemple que ens ha de servir, a la societat i a tots plegats, perquè l'estat de dret sigui sempre una realitat en les nostres relacions i que mai més es tornin a aplicar procediments com els que es van fer servir l'any 1943.

Cal Gastó és una casa aïllada, a una certa distància del poble de Ransol, pertanyent al veïnat del Tarter. Es troba al peu de la partida de la Costa, al vessant dret de la vall del Valira d'Orient.

1943

Hotel Rosaleda

Elena Picart Sánchez

Nascuda l'any 1929

Sobre l'any 1954 vaig treballar a l'Hotel Rosaleda (en acabar els estudis de magisteri, no vaig treballar de mestra, sinó que primer vaig fer programes de ràdio a Ràdio Andorra i després vaig treballar a l'hotel).

El Rosaleda era un hotel elegant on s'hostatjava gent de Barcelona, principalment, però era conegut a tot Catalunya. Els clients eren joiers, dentistes..., gent de l'alta societat.

Nosaltres érem amics d'en Pere Puigsubirà, que en aquells moments vivia amb la Yvette Groslimond. Un dia, mentre preniem alguna cosa a la terrassa de l'hotel, en Pere ens va comentar que s'havia quedat sense recepcionista i jo li vaig dir si volia agafar-me a mi, i així va ser com vaig començar a treballar al Rosaleda. La Yvette em va ensenyar moltes coses de l'hostaleria.

Als estius era al Rosaleda i a l'hivern no feia res, ja que l'hotel no tenia clientela (només hi vivia la família Puigsubirà). És llavors quan als hiverns marxo a Anglaterra (nosaltres estudiàvem anglès, però no el podíem practicar) i mitjançant un *au pair* estudiaves, però havies de treballar a la casa on t'estaves tot guardant els nens, fent coses de la casa...

El viatge ens el pagaven els pares. A l'estiu tornàvem a Encamp i treballàvem a l'hotel.

Durant aquesta època hi havia "el Barretina", que es dedicava a regar la carretera (no era asfaltada): parlava amb la gent del carrer, li feien fotografies... Era un treballador més de l'hotel.

A les nits hi havia orquestra (majoritàriament venien de Barcelona). Quan l'orquestra descansava, es feia un espectacle que acostumava a ser flamenc (així vaig conèixer la *bailaora* Leti del Segura). El públic estava format per turistes i gent d'Andorra de nivell econòmic alt. No es pagava entrada, només la consumició.

Paral·lelament als balls del Rosaleda, a Encamp es feien els balls de Cal Quel, que eren amenitzats per l'acordionista Andreu Coll, que vivia sobre la farmàcia. Ballaves amb tothom i xerràvem amb la gent del poble.

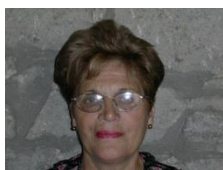

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

El Rosaleda era un senyor hotel. Les motlures, els sostres, les cornises... eren un treball de moro.

L'hotel es va fer amb diners del contraban; en Pere pujava molta llana i pernils. Es posaven, ben embolicats, enmig de la llana i els portaven cap a França. També feien contraban de rodes i de moltes coses més. Com que abans no hi havia res, carregaven els camions a Espanya i ho portaven a Andorra. Un cop aquí venia altra gent que recollia la mercaderia i la portava cap a França.

Maria Rossell i Alís

Nascuda l'any 1936

Al'hotel Rosaleda hi venia molta gent adinerada de Barcelona i s'hi feien balls, però nosaltres anàvem a ballar a Cal Quel.

S'hi feien uns balls fantàstics al menjador. Al mig hi havia una piona i tot al voltant de la sala s'asseien, en uns bancs, les nostres mares i la gent del poble. Al fons hi havia una miqueta de taulell on es servien begudes i on es posaven la majoria dels homes, entre els quals el meu avi, que empaitava la canalla amb un bastó. Ens ho passàvem molt bé tot ballant sense fer cap mal a ningú.

Dolors Martí Moreno

Nascuda l'any 1940

*J*o vivia al Rosaleda amb els meus oncles, en Joan Martí (germà petit del meu pare) i la meva tia, la Lola Puigsubirà (germana d'en Pere Puigsubirà).

Vaig arribar quan tenia 11 anys (feia molt poc que el meu pare havia mort). Combinava l'estudi i el treball (plegava roba, planxava, servia la taula dels oncles...). Vaig estar-hi fins que vaig tenir 13 anys, quasi 14. Enyorava la mare, li escrivia cartes perquè em vingués a buscar. Els oncles ho van veure i llavors vaig marxar cap a Barcelona, on hi havia la mare. Vaig tornar a pujar quan tenia 18 anys i vaig estar a l'Hostal Andorrà d'Andorra.

Al Rosaleda hi anava gent de qualitat. S'hi feien balls i fins i tot s'hi feien eleccions de Miss Festa. La clientela era seriosa, elegant, educada i senyorial; es dedicaven a fer excursions, a descansar, a estar tranquils...

Algunes vegades agafàvem una camioneta i un xofer ens baixava al cine que hi havia a Escaldes. Recordo haver vist les primeres funcions de sarsuela a l'Hotel Casino d'Escaldes.

Hotel Rosaleda, 2 d'octubre de 1943
Fotografia cedida pel senyor Joan Bellera.

Llorença Cadena Pirot

Nascuda l'any 1933

De l'Hotel Rosaleda, recordo que hi havia una gran sala on es feia ball. El ball era per als clients de l'hotel i per a la gent del poble. També anàvem a ballar a Cal Quel, on l'Andreu, que era fill de la Montserrat, una de les dones refugiades que treballava a Ràdio Andorra, tocava molt bé l'acordió.

Roc Torres Rossell

Nascut l'any 1935

L'hotel el va fer en Pere Puigsubirà. En Pere i el seu germà, que vivia a la Seu d'Urgell i que es deia Pepito, guanyaven diners fent contraban. Tenien camions i portaven gènere de Madrid. En Pepito era qui feia la feina i guanyava els diners, en Pere era qui els administrava i els gastava. La Lola Puigsubirà, germana d'en Pere i d'en Pepito (la mare d'en Valentí Martí Puigsubirà), portava l'hotel amb el seu marit, en Joan. Ella era la mestressa i ell feia de cuiner; cal dir que era molt bo a la cuina.

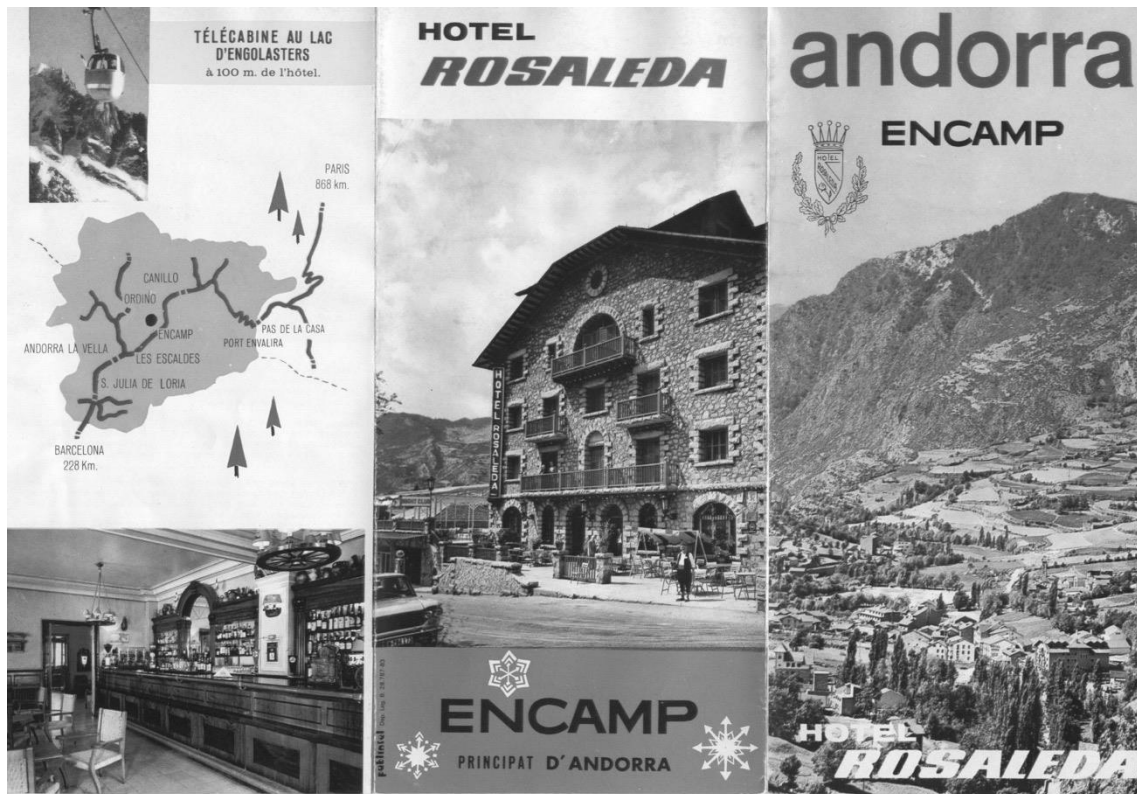
El meu pare hi portava la llet a canvi de poder obtenir vi, arròs, pasta... Abans es feia així. Canviaves el que tenies per coses que necessitaves, i com que la família Puigsubirà negociava amb moltes coses... La meua mare els ajudava en la matança del porc. Els meus pares tenien molta amistat amb la família Puigsubirà.

Dolors Martí Moreno

Nascuda l'any 1940

El forner oficial de l'hotel Rosaleda era en Pere Pons, tot i que el meu oncle, en Joan Martí, feia de pastisser. Tenia el forn dins l'hotel mateix i feia pa, pastissos i croissants. Quan en Pere Pons va marxar, va ser l'Isidre Torres qui va fer de forner.

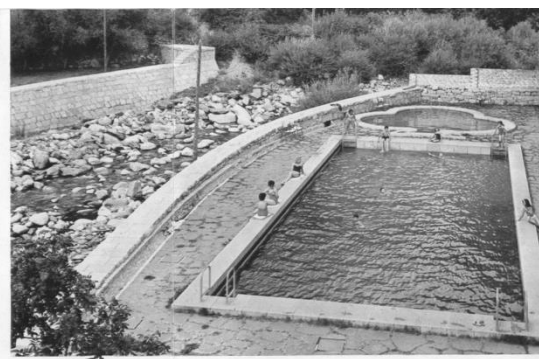
Publicitat de l'Hotel Rosaleda, anys 60

L'HOTEL ROSALEDA s'élève dans un cadre merveilleux en pleine nature. Sa chaude hospitalité, son grand confort, sa piscine chauffée et son Night Club insonorisé avec attractions folkloriques, sont autant de gages qui vous laisseront un souvenir inoubliable de votre séjour en Andorre. Parking. Restaurant réputé. Situé au cœur des Pyrénées, l'Andorre est une Principauté miniaturée de 7.000 habitants et 462 km². Un soleil abondant, de nombreuses excursions en montagne, la pêche, le ski, comme la danse et les divertissements, en font un endroit rêvé pour y passer vos vacances.

Amidst a fairy scenery you will find beautiful the ROSALEDA HOTEL. Warm hospitality, great comfort, warmed swimming pool and sound-proof Night Club with its show of folkloric dances. In one sentence: everything is done to satisfy you and leave you with an unforgettable memory of Andorra. Parking. Restaurant. Andorra, pygmy state of 7.000 inhabitants and 769 square miles lies in the heart of the Pyrenees. The numerous days of great sunshine, hiking or fishing in Summer and skiing in Winter makes it ideal for your holidays.

HOTEL
ROSALEDA

NOVA DIRECCION

✉ Rosaleda Hotel, Encamp, Principauté d'Andorre
☎ 31204 / 31229
Rosaledahotel, Encamp, Andorre

Dentro de un cuadro auténticamente maravilloso levántase ROSALEDA HOTEL. Su cálida hospitalidad, su gran confort, su piscina acondicionada al aire libre y su Night Club insonorizado con atracciones, son realidades que comprueban nuestros clientes dejándoles imborrable recuerdo de su paso por Andorra. Parking. Restaurant. Situada. Andorra, país de 7.000 habitantes y 462 km², está situado en el mismo corazón pirenaico. Su ardiente sol, sus numerosas excursiones, la pesca, el esquí, así como el baile y demás diversiones, dan al Principado la máxima atracción turística, garantizando al visitante unas vacaciones de auténtica recuperación.

Innitten eines märchenhaften Rahmens erhebt sich das ROSALEDA HOTEL. Warme Gastfreundschaft, jeder Komfort, gewärmtes Schwimmbad und Night Club mit typischen Tänzen: in einem Wort, alles, um unseren Gästen eine unvergessliche Erinnerung von Andorra zu geben. Parking. Restaurant. Andorra ist ein winziges Fürstentum von 7.000 Einwohner und 462 Quadratkilometer inmitten der Pyrenäen gelegen. Viel Sonne, zahlreiche Ausflugsmöglichkeiten, Fischen, Tanzen und Skifahren bieten dem Besucher eine völlige Erholung.

Els forners

Pilar Font Sansa

Nascuda l'any 1915

Abans, a Andorra es feia molt blat. Els camps d'Encamp eren plens de cavallons. El blat es portava al molí de la Molina i en feien farina. El moliner se'n quedava una part com a pagament de la feina. A Encamp hi havia dos forns: el del "Fluix" i el del Simon. Nosaltres portàvem la farina a casa del Simon i allí fèiem el pa per tot el mes.

Manel Baixench Marfany

Nascut l'any 1928

El forn estava situat a Cal Simon (al costat de Casa Cristo) i el portaven la meva padrina, Dolors Bordoll, i la meva mare, Consol Marfany.

El meu pare, Josep Baixench, era paleta; feia bordes, casetes, parets de pedra, llosats... Ell va ser qui, juntament amb altres homes, va construir el Rosaleda.

Josep Baixench, de cal Simon amb el seu ruc al costat de Casa Cristo

Fotografia cedida pel senyor Jordi Fort Illa.

La clientela es partia en dos, uns a Cal Simon i els altres a Cal Fluix. La gent venia, portava la farina, la llenya per escalfar el forn i, com que no hi havia química, el llevat el feien ells. Sempre es guardaven un tros de pasta d'un quilo aproximadament i la posaven en una escudella de fusta ben calenta i, 24 hores abans de fer el pa, la barrejaven amb farina nova (uns quatre o cinc quilos) i ho deixaven reposar per després pastar.

La gent venia al forn a pastar i a coure. Moltes vegades semblava un concurs a veure qui feia la coca més bona. Entre la Pilar del Maset, la Isabel del Sigarró... feien unes coques! A quina més bona! I com que pastaven quasi cada quinze dies, jo les tastava totes (em vaig fer gran menjant pa i coca). Per utilitzar el forn de casa, la gent pagava un pa; la mare i la padrina no en feien, elles només ajudaven a pastar i deixaven que la gent fes servir el forn.

Cap a l'any 1930, coincidint amb els treballs de FHASA, va començar el primer forner que hi va haver a Encamp: el Llovera. Tenia el forn a la part del darrere de Cal Tresanet, a l'hort del Fuster.

Concepció Baixench

Fotografia cedida pel senyor Jordi Fort Illa.

Pere Pons Torres

Nascut l'any 1919

Vaig començar a aprendre l'ofici l'any 1936, tot treballant tres mesos a Cal Pinellet de la Seu d'Urgell, un dels millors forns de la vila. Quan va esclatar la guerra vaig tornar a Andorra i durant una temporada vaig treballar a Escaldes; després vaig anar a França, on durant cinc anys i amb cinc amos diferents vaig acabar d'aprendre bé l'ofici. Degut a l'atac dels alemanys, vaig demanar que em fessin els papers per tornar a Andorra i no me'ls van voler fer, així que un dia vaig decidir passar per la muntanya i tornar cap a casa.

L'any 1945 em vaig casar i ens vam instal·lar a Encamp. Jo volia obrir un forn de pa a Andorra, però no vaig trobar cap local. Vaig poder llogar el forn de l'hotel Rosaleda i el primer pis de Cal Manresa.

Antigament, la gent portava el pa a coure al forn de Cal Fluix fins que l'aiguat del 1937 li ho va destrossar tot. A l'època, hi havia un forner anomenat Llovera.

A conseqüència de la guerra, teníem dificultats per comprar la farina i llavors vam comprar un torn i la gent d'Encamp ens portava el blat molt i el passaven pel torn per separar el segó de la farina.

Servíem el pa i els panets a l'hotel Rosaleda i al rebedor de casa vam posar un taulell i la gent del poble venia a comprar. Cal dir que en aquella època la gent no tenia gaires quartos i havíem de fer una llibreta on apuntàvem el que la gent ens havia de pagar.

Poc després vaig comprar una furgoneta per portar el pa i així vaig poder servir a les barraques i petites botigues del Pas de la Casa i portar el pa als treballadors de FHSA: pujàvem el pa pel funicular i el dissabte o diumenge ens venien a pagar.

Amb la furgoneta vaig arribar a fer el servei de taxi: portava els consellers d'Encamp a les altres parròquies, baixava la gent al cine i els tornava a pujar, transportava llenya i inclús vaig fer un viatge a França per anar a buscar el piano de l'església encomanat per mossèn Ermengol.

Quan vam poder, vam llogar una botiga a la plaça i ja van vendre coques i pastisseria. El nom de la botiga era: “Fleca i Pastisseria Rosaleda – Pere Pons”

Quan vam voler marxar a Andorra per obrir el forn, alguna gent no ens va poder pagar tot el que ens devia.

Tarascó 1940

Fotografies familiars cedides per la família Pons

Josefa Dalmases Mir

Nascuda l'any 1921

Isídre Casal

Nascut l'any 1947

ALFONS CASAL MAURI

El meu marit Alfons va començar a aprendre l'ofici de forner quan tenia 14 anys. Ho va fer amb la seva germana i el seu cunyat, que eren fornars al carrer Major de la Seu d'Urgell. Després es van desplaçar a Vilanova i la Geltrú i, quan va venir la Guerra Civil espanyola, van anar a Igualada. És en aquesta vila on el conec i ens casem.

Quan l'Alfons tenia 27 anys (l'Isidre ja tenia dos anys i mig), vam pujar a Andorra. Ens vam instal·lar a casa seva, a Cal Jaumet, al Poblet d'Encamp. Hi vam estar uns quinze dies fins que el seu germà va condicionar el forn que estava situat on actualment hi ha l'Hotel Benito.

L'obrador va començar a funcionar el 22 de desembre de 1949, època en la qual vam coincidir amb el Pere Pons poc abans que es traslladés a Andorra la Vella. La botiga la vam posar a Cal Rossell.

Família Casal a l'obrador (Hotel Benito) 1950-1951

Alfons Casal amb un amic a l'obrador, 1950-1951

Primera botiga al carrer Major

Segona botiga al carrer Major, 1960

Fotografies cedides per la família Casal.

Anàvem a fer llenya al bosc per cremar-la al forn, que era giratori; l'escombràvem i coïem el pa. Van començar fent uns 40 kg de farina, ja que, en no tenir clientela, no sabíem quina quantitat n'haviem de fer. Com que no podíem pagar cap ajudant, vaig ajudar el meu marit durant deu anys a fer el pa.

L'obrador el vam tenir uns deu anys i, quan es va acabar el contracte, el vam muntar on som actualment. Era una cort i un paller. El Josep Fonoll ens va fer les obres a canvi de la compra del pa i comestibles. Ells portaven una llibreta i el que compraven ho restàvem del deute del forn. Si al cap d'un any teníem algun diner estalviat, els el donàvem i reduïem deute.

Quan el pare del Roc Rossell va fer reformes a la casa, vam traslladar la botiga a l'edifici del davant, on actualment hi ha el bar A On Anem.

Quan el Pere Pons es va traslladar a Andorra la Vella, l'Isidre Torres el va substituir. L'obrador el tenia als soterranis de l'antic Hotel Helena (actualment Hotel Oros) i la botiga a l'edifici del Rossell de Ca l'Abat.

Quan l'Isidre va plegar, l'ofici el va continuar el Josep Dalleres, que tenia la botiga a Cal Parrot.

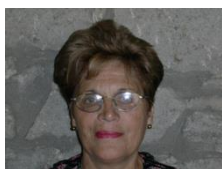
La Pepita Dalmases i l'Alfons Casal el 1962

Fotografia cedida per la família Casal.

El farmacèutic

(Joan Janer)

Maria Rossell i Alís

Nascuda l'any 1936

Amb el meu marit, en Joan Janer, que era professional de la medicina (fill de metge i net de farmacèutic), ens vam conèixer a Encamp, ens vam casar i anàrem a viure a Barcelona, on ell exercia a la Seguretat Social, però jo sempre volia tornar a Encamp.

Llavors, el doctor Burgués (el pare d'en Lluís i d'en Josep Burgués) li va dir al Joan: “Aquí a Encamp hi hauríem de posar una farmàcia”, però el Joan no tenia el títol de farmacèutic, era practicant; tenia molts coneixements, però no tenia el títol. Tot i això, el doctor Burgués el va convèncer i després de sospesar-ho molt (Encamp era un poble molt petit), ens vàrem decidir a fer-ho segons els tràmits legals llavors vigents. Era l'any 1961.

Vam començar tot muntant una farmaciola a casa i el doctor ens enviava els clients a comprar medicaments, però això no podia ser i al cap d'un temps ens vam fer socis d'un senyor que era farmacèutic (el senyor Pau) i vam muntar la farmàcia a Cal Rossell (el senyor Pau feia de titular i nosaltres ens ocupàvem de la farmàcia).

Vam tenir la farmàcia 43 anys i mai vam fer cap error, ningú del poble podrà dir que s'ha donat un medicament equivocament o que no haguéssim acudit a totes hores, tant de nit com inclús el dia de Nadal o la nit de l'aiguat.

Els contactes amb els proveïdors eren lents; es feia una comanda i la servien passats deu o dotze dies. No es podia estar mai amb l'estoc al dia.

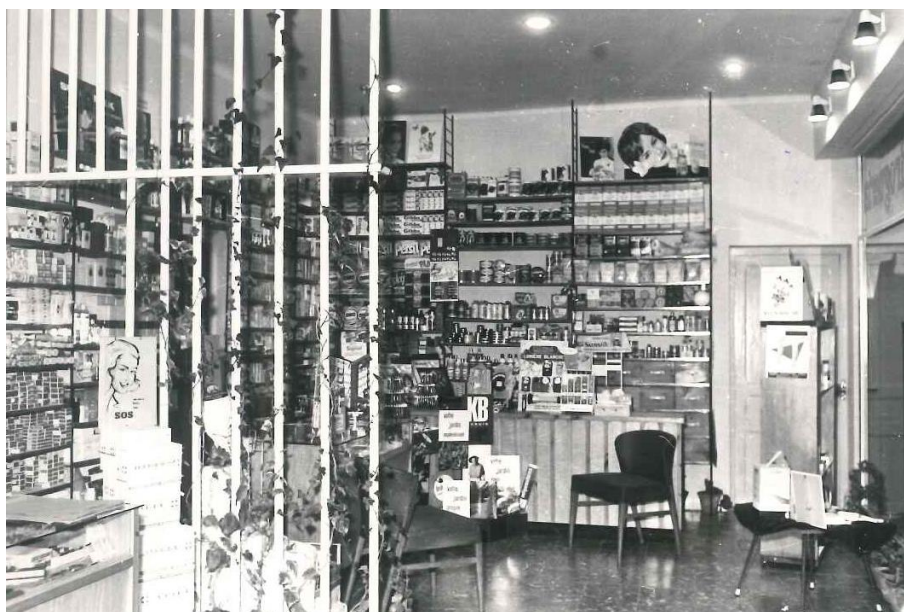
La gent no anava tant a la farmàcia com ara; venien a buscar una ampolla de Kasuga, la sal de fruites i poca cosa més. Els principis foren difícils.

El doctor Burgués era el metge titular del poble i en marxar d'Encamp va venir el doctor Pallarés.

El doctor Burgués no tenia consultori propi a Encamp; nosaltres li agafàvem els encàrrecs i, quan ell venia, feia les visites a domicili.

Abans del doctor Burgués, hi havia el doctor Duró de la Seu d'Urgell, que pujava una vegada a la setmana (els dijous) i recollia els encàrrecs a Cal Moretó (a la botiga) i moltes vegades, quan hi anava, la gent ja estava curada.

Si hi havia una urgència trucàvem al doctor Picart, que era fill d'Encamp, on també residia, o al doctor Farràs o al doctor Vilanova, cirurgià amb clínica pròpia a Andorra la Vella.

Interior de la farmàcia d'Encamp, anys 60

Jordi Armengol i Fàbrega
Nascut l'any 1963

Cloenda

*f*a uns anys, el Robert Lizarte em va oferir la possibilitat d'endinsar-me en la fascinant manera de viure d'una família humil del segle XX.

Em va transmetre la seva passió per Casa Cristo de tal manera que, quan vaig conèixer la Janette Falques (muller de l'Enric Gastal, fill de la Florentina Pirot), vaig decidir començar un projecte que ha durat pràcticament una dècada.

La idea inicial del llibre era explicar com vivien els membres de la família Pirot-Bigatà, però cada vegada que parlava amb la Janette m'adonava que no podia aïllar la Florentina i la seva família de tots els esdeveniments que afectaven els encampadans.

La família Pirot-Bigatà s'havia d'anar adaptant a l'evolució del poble al mateix temps que ho feien les altres famílies d'Encamp.

Per aquest motiu, vaig començar a contrastar els records i a transcriure les converses que mantenia amb la gent per tal de preservar la memòria col·lectiva del poble.

En moltes d'aquestes converses vaig poder constatar el temor a explicar alguns fets succeïts en les guerres, algunes situacions viscudes amb els maquis i diverses actituds en l'última sentència a mort, però també vaig poder sentir anècdotes divertides i encisadores.

Malauradament, a dia d'avui, algunes de les persones amb qui vaig mantenir aquests moments inoblidables ja no són entre nosaltres i per això vull tenir un record especial per a totes, agraint-los la col·laboració i el llegat que ens han deixat dels seus records i de la seva essència.

I, tal com deia al pròleg, dono molt sincerament les gràcies a totes les persones que directament o indirecta, i de manera totalment desinteressada, han volgut explicar els seus records i m'han deixat publicar les fotografies i documents que guarden com a veritables relíquies sentimentals. Moltes gràcies per la vostra col·laboració i pel gran esforç dut a terme, ja que no és senzill explicar tan clarament temes del passat.